

Universitätsbibliothek Wuppertal

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvae Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1615

Ad Lucilium naturalium quæstionum libri septem

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-466](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-466)

L. ANNÆI SENECAE

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBRI SEPTIM.

ARGVMENTVM ET ORDO.

PHYSIOLOGIAE partem eam his libris tractat, quam μετεωρολογία appellant: quia pleraque de sublimibus est, & quae inter caelum terramq; versantur. Tractat tamen etiam de terra ipsius motu, itémque de fluminibus vel aquis: sed ideò, quia à spiritu siue aëre causam vel ortum habent: atque ita ad sublimem etiam naturam spectant. Pulchri & docti libri sunt, Aristotelicis in hoc argumento non dicam priores, tamen uberiores: & quos senex admodum, quo tempore ferè ipsas Epistolas, scripsit. Aptè ergo his adiunguntur. Id liquet è varijs locis, ubi de senili atate memorat; ubi de C. Balbillo, qui fuit Praefectus Aegypti sub Nerone; sed clarissimè è libri sexti initio, ubi de terramotu, qui Campaniam concussit Verginio & Memmio Cos. At hi fuerunt circiter biennio ante Seneca mortem.

L. ANNÆI SENE CÆ

A D LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER PRIMVS.

P R Æ-
FATIO.

VANTVM inter philosophiam interest, Lucili virorum B optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsâ philosophiâ, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multò hanc supra caliginem in quâ volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illò perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora eius intraui: cum disco, quæ^a vniuersi materia sit, ^b quis auctor, aut custos: ^c quid sit Deus, ^d totus in se intendat, an^e ad nos aliquando respiciat: ^f faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: ^g pars mundi sit, & an mundus: ^h liceat illi hodieque decernere, & ex lege factorum aliquid derogare; an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minùs liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt ⁱ cibos & portiones percolarem? vt hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quàm contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiam si superiores sumus, ^j portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est inualetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem

COMMENTARIVS.

a. VNIERSI MATERIA.] *Illâ prima.*
b. QVIS AVCTOR.] *Deus, siue Ratio.*
c. TOTVS IN SE INTENDAT.] *Vt Epicuræi. qui Deum nihil alienum agere, sibi vacare & acquiescere tantum volebant.*
d. AD NOS ALIQVANDO.] *Imò semper, & opus suum assiduâ, & nullâ curâ, curat.*

e. FACIAT COTTIDIE.] *Novas species minimè: semel in ortu mundi fecit.*

f. PARS MVNDI SIT.] *Anima ipsa illa Mundi.*

g. AN MVNDVS.] *An & totus (vt Stoicis) veniat in hoc nomen.*

h. PORTENTA VINCIMVS.] *Iram, libidinem, & sædos affectus.*

i. NISI

A tatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec avaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius repararet: nec ambitio, quæ te ad dignitatemⁱ nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorē naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egeffit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum avaritiæ. Nec potest antè contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia,^k & tonsiles siluas, &^l derivata in domos flumina, quàm totum circumeat mundum, & terrarum orbem supernè despiciens, angustum, & magnâ ex parte opertum mari, etiam quâ exstat, latè squalidum, & aut vstum aut rigentem. sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi sunt mortalium termini. Ultra Istrum Dacus non exeat: ^m Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana distermine: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pireneus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ vnā aream in multas prouincias diuidunt? Cum te in illa verè magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò vteriora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illisⁿ vtrunque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne deterfit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quod illum diuina delectant: nec vt alienis interest, sed vt suis. Securè spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quæque stella primum terris lumen ostendat, vbi culmen eius summum, quâ cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per triginta annos^o velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu quæsiuit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi.^p Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, quâ nihil maius excogitari potest, si solus est

D omnia, opus suum & extrâ & intrâ tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio est.

Cum

^{i.} NISI PER INDIGNA.] *Vt blandiaris, inferuias, corrumpas.*

^{k.} ET TONSILES SILVAS.] *Quidam editi, pensiles: quod penè est vt probem. Adi epist. CXXII.*

^{l.} DERIVATA IN DOMOS FLUMINA.] *Siue ad Euripos in hortis; siue potiùs in ipsa membra domus, ad varios vsus aut delectationes, etiam in triclinia. Epist. C. vide.*

^{m.} STRYMO THRACAS.] *Mens, Astimunsamothracas: nec longè abeunt aliq. Fuerit, Æmus*

mons Thracas. Nam ea veritas, quâ longissimè Thracia ad vtramque Mæsiā porrigitur, Aemo continuo monte disparatur. At Strymon diuidit quidem, sed exiguâ parte, à Macedoniâ.

^{n.} VTRIMQUE OCEANVS.] *Pincianus faciebat, vndecumque Oceanus. Cur enim vtrunque tantum? Sed causam huic dictioni esse docui, Physiol. II. Dissert. XVII. & nihil igitur mutandum.*

^{o.} VELOCISSIMO SIDERI.] *Saturno.*

^{p.} QUID EST DEVS?] *Hæc omnia explicamus I. Physiol. Diss. VIII. & prioribus.*

Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neque formosius est quidquam, A nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, ^q sapientiam quoque profectos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut ^r naturâ nesciente quid faciat. Quam utile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: ^f materiam ipse sibi formet, an datâ utatur: ^t utrûm idea materiæ prius superuenit, an materia ideæ: Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice prauè formentur multa, non quia cessat ^s, sed quia ^u id in quo exercetur, sæpè inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde. B

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. ² Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magnâ vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapidâ celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. ¹⁰ Aristoteles quoddam genus illorum ^x Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsâ quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Perseum Paulo gerente, ^y lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum ^z de Sciano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud C isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia alijs ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an dijs humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aëre vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuius collisus, & (ut ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideò nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, ut breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, quæ fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; ¹¹ maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, ¹² quædam argentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mi-

q. SAPIENTIAM PROFESSOS.] *Epicuræos, & alios.*

r. NATURA NESCIENTE.] *Naturâ brutâ, & non sentiente: ut Strato. Nos Physiol. I. Dissert. V.*

f. MATERIAM IPSE FORMET.] *Ita hercules. sed in aliâ mente Stoici, & plerique omnes philosophi: Deo scilicet coeternam esse.*

t. VTRUM IDEA.] *Vide super hoc loco II. Physiol. Dissert. III.*

u. ID IN QVO EXERCETVR.] *Id est Materia. in quam causam malorum & defectuum reijciebant. Explico Physiol. I. Dissert. XIV.*

CAP. I. X. CAPRAM VOCAT.] *Non*

ipse primus, sed ante eum alij, & vulgò, ut bene hic Muretus. Quare autem Capra? dubitat Seneca, & transit: putant, vel à barbulâ, quam pendentem præfert; vel quia saltant, & locum lasciue mutant, ut capræ.

y. LUNARI MAGNITVDINE.] *Illo bello nihil tale apparuisse equidem lego: sed ipsam Lunam defecisse, & id triste Macedonibus habitum, Linius & Plutarchus tradunt. An alij, si fortè, non veram hanc Lunam fuisse dixerint? An spectat ad Senecam, quod in Iulio Obsequente est, hoc bello: Lauinij fax ardens in cælo visa?*

z. DE SEIANO ACTVM.] *In Senatu mors ei decreta.*

a. ALIMEN-

Arum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cum in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magnâ copiâ corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire^a alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succedi, & maiores minoresve ignes exsistere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, quâ non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inueniuntur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & citò intercidant, quia sine fundamento sunt & sede cetrâ. Quare ergo etiam non interdum transferuntur? ^b Quid si dicam stellas interdum non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdum, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transuolant stellæ. quod si signum ventorum est, ibi est, vbi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magnâ tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant¹³ Pollucis & Castoris numine. Causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpè, fulminum more, animalia ferire solent & arbuta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit.¹⁴ Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem causâ, quâ nubilo, aëre inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque¹⁵ clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

^a. ALIMENTA IGNIVM.] *Cælestium bus ali. In Physiol. II. Dissert. XIII.*
ignium. nam ita Stoici, sidera & stellas vaporibus. ^b. QUID SI DICAM.] *Malim, dicas.*

ABSTINEO, Lector, & calamus pono, illum tuis commodis quadraginta iam annos operatum. Vtinam, quod volui, fecerim! sed & sic mihi debes, quia volui. Alij alia; mihi quæ ad vitam & mores, quæ scientiam cum prudentiâ haberent, quæ sapientiam, placuisse fateor, & pro ingenij copiâ produxisse. Ultra vector: à quo? quem sequi & obsequi prima sapientia est, Deo. Valetudinem fregit, & diu labentem impetu abiecit: pareo, & scribere desino, non bene tibi velle. Tu mihi, & salve.

Videamus

11. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriae A
proditum est, ¹⁶ quo die diuus Augustus urbem, ex Apolloniâ feuersus, intrauit, cir-
ca solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant,
nos dicere Coronam aptissimè possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam.
Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri
primùm angustissimum orbem, deinde latiore, ac deinde alios maiores, donec euane-
scat impetus, & in planiciem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus
fieri etiam in aëre. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuius-
libet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne
quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impel-
lit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine,
exibit. Ob hoc tales splendores Græci Areas vocauere: quia ferè terendis frugibus loca de-
stinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas siue areas, siue coronæ sint, in
vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videan- B
tur. Non longè à terrâ fit talis effigies: quam visus noster solitâ imbecillitate deceptus,
circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fie-
ri: quia illis æther tenuis est. Nam formæ crassæ demum spissisque corporibus imprimi
solent: in subtilibus non habent vbi consistent, aut hæreant. In balneis quoque circa lu-
cernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissimè autem
austro, cum cælum maximè graue & spissum est. ¹⁷ Nonnumquam paulatim diluun-
tur & desinunt, nonnumquam ab aliquâ parte rumpuntur: & inde ventum nautici ex-
spectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si
ab occidente, Favonius. Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas,
intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos
quidem. His argumentis & illud adice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre &
pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem
fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec re- C
sistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Numquam ergo vllum sidus talem sibi
effigiem circumdabit, nisi cum aër erit densus atque imnotus, & ob hoc custodiens in-
cidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine causâ. Repete enim exemplum, quod
paulò antè proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam mis-
sus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia om-
nem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre euenit, vt ille qui manet, possit
figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venien-
temque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sunt æqualiter, & in
semetipsis euauerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. ¹⁸ Cum ab vnâ
parte cesserunt, illinc ventus est vnde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas
fit. Quare id accadat, ex his quæ iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa
subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab vnâ parte intercisa est, ap-
paret inde aëra incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndique & concer- D
pta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquie-
tum aëra hinc atque illinc affilire. Itaque ex hac inconstantiâ cæli tam multa tentantis,
& vndique laborantis, futura tempestas & ventorum prælium apparet. Hæ coronæ no-
ctibus ferè circa lunam & alias stellas notantur, interdiu rarò: adeo vt quidam ex Græ-
cis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Causa autem raritatis hæc
est, quod solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactusque solutior est: lu-
næ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aëre facilius sustinetur, quod sidera ce-
tera infirma sunt, nec perumpere aëra vi suâ possunt. Excipitur itaque illorum imago,
& in materiâ solidiore ac minùs cedente versatur. Debet enim aër nec tam spissus esse, vt
excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis & solutus, vt nullam ve-
nientibus radiis moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera con-
lectum aëra luce leui non pugnaciter, nec asperè feriunt, spissioremq; quàm solet esse
inter-

A interdiu, inficiunt.

¹⁹ At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum rarò: quia luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiore sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm ut solem transmittant; aliæ imbecilliores, quàm ut excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem umbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiusmodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta ²⁰ rediculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim umquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quàm ut transluceant: B itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic vtriusque intercurfu effici arcum; in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ excludit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine umbræque constaret.

*Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.*

Vsq; adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

videmus in eo aliquid flauis mei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poëta, ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeo miræ arte naturæ, quod à simillimis coepit, in dissimilia definit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque umbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri, dicunt in eâ parte in quâ pluit, singula stillicidia pluviæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. deinde multas imagines, imò innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confundi: itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. in singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnâ. Quare, quia omnis circumscripta leuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quàm exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, læuitate acies radios suos replicat. Nihil autem læuius aquâ & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi verò hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. ²¹ Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur occurrere, ut vbi-que imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem percurrere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillem aciem repellendam: longè autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & perueniri non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eò vnde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figurâ exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnus longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est?

Vt &

Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minùs refellenda sunt, illud dicam A
 oportet: nihil acie nostrâ fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter peruidendis il-
 lam colorum diuersitas summuet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus
 integer in tenui aquâ fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo ma-
 iora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuer-
 tere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt
 sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus,
 nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum
 præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluen-
 tem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stilli-
 cidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit?
 Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscidâ & cauâ nube concepta.
 Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout
 ille se submisit, aut sustulit, contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto de- B
 pressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem
 trahit. Varietas autem non ob aliam causam fit, quàm quia pars coloris à sole est, pars à
 nube illâ: humor autem modò cæruleas lineas, modò virides, modò purpuræ similes,
 & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso & in-
 tento. Sic enim & purpura eodê conchylio non in vnum modum exit. Interest, quam-
 diu macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sæpius merfa sit & exco-
 cta, an semel tineta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est corpus &
 speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt
 aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso &
 leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possi-
 mus, & latè coniectura mittenda est: hîc apparet duas causas esse arcus, solem, nubem-
 que, quia nec sereno vmquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtrique ex his est, quo-
 rum sine altero non est. iv. Iam illud accedit, quod æquè manifestum est, speculi ra- C
 tione imaginem reddi, quia numquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex alterâ par-
 te steterit quod apparet, ex alterâ quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed co-
 gunt, à geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago so-
 lis sit malè expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias proba-
 tiones. Inter argumenta sic nascêris arcus pono, quod celerrimè nascitur: igneum enim
 variumque corpus cælo intra momentum subtextitur, & æquè celeriter aboletur. nihil
 autem tam citò redditur, quàm à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed osten-
 dit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis ima-
 ginem reddit. Si speculum, inquit, concavum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra
 medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propiores ti-
 bi quàm speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur à la-
 tere, vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color
 igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri vtriusque mixturæ. v. Contra hæc D
 illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant,
 id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagi-
 nes aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retortâ oculorum acie, & in se rur-
 sus reflexâ. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus:
 sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quàm
 sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus
 enim longior ampliorque est, longeque eâ parte, quâ fulget, rubicundior quàm sol; cete-
 ris verò coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum aëri comparare, des oportet mi-
 hi eamdê leuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullæ nu-
 bes habent similitudinem speculi. per medias sæpè transimus, nec in illis nos cernimus.
 Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in
 illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stilli-
 cidiiis

A cidiis constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnā reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnā imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquæque parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum ceteruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, ruptâ fistulâ, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causâ, ex quâ tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citiùs enim cadunt stillæ, quàm vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissime,

Colla Cytheriaca splendent agitata columba:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquò deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minùs nubes diuersam speculis naturam habent, quàm aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum irâ vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temerè compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohesuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursum, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modò, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eò manifestiùs, quò propiùs. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probeam. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsâ est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus definit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil ampliùs quàm perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. ²² Purpuram Tyriam quò melior saturiorque est, eò oportet altiùs teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententiâ sum, quâ Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formatâ in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pilâ sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas: tantâ deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & to-

tius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies A ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiusmodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quod altior est sol.

— ²³ Et bibit ingens

Arcus, —

ut ait Virgilius noster, cum adueniat imber: sed non easdem, vnde cumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circæ surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longè ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo quàm videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod ex B exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quàm solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur ut detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æquè citò omnis imago in illo aboletur, quàm componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed inendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm sol. Dixi modò, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiciam, omnia per aquam videntibus longè esse maiora. Litteræ quamuis C minutæ & obscure, per vitream pilam aquâ plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quàm sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aquâ, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longè amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humidâ visitur, cum de causis duabus hoc accadat?

quæ in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam VII. si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex suâ vertatur. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: ut scias hinc non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa D sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam læue esse debere, simile speculo, quo solem reperiatur: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtrumque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illâ virgulâ solis imago, cuius benè exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia levis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si aptè fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset insecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt. At quare arcus VIII. non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur, cum plurimum porrigitur, incuruatque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multò altior nubibus, à superiore tantum illas

illas

A illas percutit parte. sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte solem accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quæ numquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamvis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parte nubium affunditur, numquam terrâ tenus descendit arcus. Atqui usque in humum demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrâve sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio.

B Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes?

²⁴ Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium, qualibet horâ diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & reperi potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit lineâ, quàm ut ullis nubibus possit oc-

C curri. Omnes enim tunc sub se habet. Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æquè pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quàm imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem ferè in nube humidâ, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ ubique fiunt, ubicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in viciniâ solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc in hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant: quia in propinquo ferè à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

— & quo te nomine dicam,

Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissâ & viciniâ, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec unquam longius relinquitur, quàm fuit cum apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quàm inter nos,

MM 2

reddi:

- xii. reddi: si modò idonea est materia, quæ reddat. Quoties defectionem so- A
lis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia
pinguis humor minùs facillè turbatur, & ideò quas recipit imagines, seruat. Appa-
rere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus nota-
re, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore
abscondat, modò ex parte, si ita contigit, vt latus occurrerit, modò totum. Hæc di-
citur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet,
cùm vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque ima-
go in terris adspici potest: ita in aëre, cùm sit coactus aër & limpidus constitit, vt faciem
solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut
raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non
xiii. sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt. Solent & bina fieri
parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quò minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ
ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illâ sententiâ sunt, quotiens duo simulacra B
talìa existunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque
cùm plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, &
vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod
speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illuc quoque in sublimi, si nubes
fors aliqua disposuit, vt inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis
reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, læues, splendidæ, planè
naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lu-
naribus circulis: quia ex percussu obliquè accepto sole resplendent. Nam si infra solem
nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longè autem posita radios non remittit, nec
imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cùm à nobis procul abducta sunt, fa-
ciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum au-
tem & hi soles (vtar enim historicâ linguâ) indicia sunt: vtique si à parte Austri consti-
terunt, vnde maximæ nubes ingrauescunt: cùm vtriusque solem cinxit talis effigies C
xiv. (si Arato credimus) tempestas surgit. Tempus est, alios quoque ignes percur-
rere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, ali-
quando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur.
Sunt enim velut coronâ cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in or-
bem speluncæ. Sunt Pithyæ, cùm magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel
fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cùm aliquando cæli spatium discedit, &
flammam dehiscens velut in abdito ostendit. Colores quoque horum omnium plu-
rimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam can-
didæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fului.
Videmus ergo *Stellarum longos à tergo albescere tractus.*
Hæc velut stellæ exsiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter
immensam celeritatem: cùm acies nostra non discernat transitum earum, sed quacum-
que cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus, vt partes D
eius non dispiciantur, sed tantum summa prestantur. Intelligimus magis, quâ appareat
stella, quàm quâ eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tar-
ditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exsilierit, & quò per-
uenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia citò spatium suum
transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est ex-
tenti corporis, per omne quâ venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent.
Quomodo ergo profiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur: non
semper tamen vento attritū ve fit. Nonnumquam ex aliquâ opportunitate aëris nasci-
tur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum
subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert,
quale sit id quod incenditur, & quàm vehemens quo incenditur. Ventum autem signi-
ficat eiusmodi lapsus, & quidem ab eâ parte quâ erumpit.

Fulgo-

- A** Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci Sela appellant? Multis, ut aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli feruor. Nam cum latè fufus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transnittere. Quid porro? non potest fieri, ut aer vim igneam usque in æthera elidat, ex quâ fulgor ardore sit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia profilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aer spissus ignem, quem propior terris diu pauerat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde quâ reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum & caduca est, nec sine iniuriâ decidens: sæpè enim fulminum noxas ediderunt.
- B** his tecta videmus icta, quæ Astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ rarò sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, cælum ardere visum: cuius nonnumquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, ut speciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mēdacio consent: an illis quoque verum sit, quod
- C** apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mētientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec aliâ protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modò interirent, modò exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, ut possint detorquere in prauum. Nam (ut dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquant: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quàm nullum instrumētum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscenitatis usque in scenam productæ. Hunc diuitem avarum festertium millies seruorum diuus Augustus indignū vindictâ iudicauit, cum à seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quàm fæminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modò retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudinem & crassitudinem excederet. Hæc autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsâ magnitudine ipsius membri tamquam verâ gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & apertâ mensurâ legebat viros: sed nihilominus mendacijs quoque insatiabile malum delectabatur. In nunc, & dic, speculum munditiarum causâ repertum. Fæda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secretâ quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat

cabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponderetque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merferat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinē oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fæminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertinuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostēdit, sibi ipse approbavit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscenitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fæminam patior: nihilominus illā quoque superuacua mihi parte, alicuius contumeliā marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quæ ab adspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quò nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscenitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse citò, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit. B

xvii. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi naturā differant, quod inquirent, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa reddatur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque vellere-
mus, aut ut faciem viri poliremus. In nullā re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candidā luce fulgentis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore læuior & adspici faciliior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primò sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut vitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: iuuenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læue saxum imaginem reddit. D

— Nuper me in littore vidi,

Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primò faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sapius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primò in usu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruisent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri inconditè viuerent, satis nitidi, si squalorem opere

A opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluri vnum ex his fæminæ constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestiùs, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia **B** indiscreta sunt peruersissimis artibus, vt quidquid mundus muliebris vocabatur, farcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causâ adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

M. ANTONII MURETI

AD PRIMVM E LIBRIS

SENECÆ NATURALIVM

C QVÆSTIONVM, NOTÆ.

I LIBRI, maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod è singulis partibus magis intelligitur. Hoc autem proæmio tractatur quæstio multis contentionibus agitata apud veteres: cum duæ partes sint Philosophia, una quæ ad cognitionem ac contemplationem refertur, quam Græci theoreticam; altera quæ ad actionem, quam idem practicam vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticam, vt pulchriorem ac diuiniorum, antepont: quæ eadem sententia est, cum aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & septimo Politicorum: qui etiam non obscure idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sapientiam prudentiâ superiorem facit. Et certè cum prudentia referatur ad agendum; omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque aliò respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Imò verò, si quis vim verbi accuratiùs inspiciat, ea demum verè ac propriè philosophia est. Nam cum sapientes propriè vocemus eos, qui sublimia quadam & à vulgi capitu remota intelligunt: quomodo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: cerè qui ad ea perquirenda omni studio incumbunt, quæ qui tenent sapientes habentur, ij propriè dicendi sunt Philosophari. Et quod Aristoteles ait, admirationem hominibus causam ac principium philosophandi fuisse, ad hanc partem philosophiæ manifestò refertur. Admirari

enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quæ in sublimi fierent, tum statas tempestatum anni varietates, aliq, eiusmodi, causas quæ quidque eorum efficerent, curiosè perquirere ac peruestigare ceperunt. Ea origo philosophiæ fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contemptum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteoroschas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem à vetulâ irrisum ferunt, cum in siderum contemplatione defixus in foueam decidisset: & de toto genere illud à Pacunio dictum est:

Quod ante pedes est, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.

& parum religiosos esse opinabantur, qui tam curiosè atque anxie rimarentur ea, quæ dii hominibus teçta atque abdita esse voluissent. Itaque Socrates vsus notissimo dicto, quæ supra nos essent, nihil ad nos attingere, philosophiam à rebus occultis, & à naturâ ipsâ inuolutis, vt ait Varro apud Ciceronem, auocauit, & ad vitam communem adduxit, vt de virtutibus ac vitis, omninoque de bonis rebus & malis quæreret. Qui etiam dictitabat, vno Homérico versu summam totius philosophiæ contineri:

Ὅτι τοι ἐν μέσῳ γίγινται καὶ τὸ ἀσάδον τε τεύχεται.
Omnes autem illas quæstiones, quomodo imbres, grandines, tonitrua fierent, stultas & inutiles esse dicebat, vt aperte constat è libro primo Commentariorum Xenophontis. Ex quo facile intelligitur omnia illa quæ impudenter & malitiosè Aristophanes in *Nebulis*

bulis aduersus Socratem deblaterauit, non falsa modo, sed à Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omisiss, Senecam, ut instituiamus excutiamus, & ut macula, quas ei aliorum negligentia adpersit, per nos aliquà ex parte eluantur, operam demus.

AD LIBRI PRIMI PRÆFATIONEM.

1. QVÆ VNIVERSI MATERIA SIT.] Vna omnium materia est à parente omnium Deo ex nihilo condita.

2. QVIS AVCTOR AVT CVSTOS.] Idem & auctor & custos Deus.

3. QVID SIT DEVS.] Hoc maius est, quàm ut ab homine aut quari debeat, aut percipi possit.

4. TOTVS IN SE INTENDAT, AN AD NOS ALIQVANDO RESPICIAT.] Et perpetuà sui cognitione fruatur, & humana respicit, ut qui propter hominem alia condiderit omnia.

5. FACIAT QVOTIDIE ALIQVID, AN SEMEL FECERIT.] Quæ semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuæ productionis est.

6. PARS MVNDI SIT, AN MVNDVS.] Neutrum. neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est.

7. LICEAT ILLI HODIEQVE.] Licet Deo quidquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuò idem est: etsi nobis interdum, propter imbecillitatem nostram, mutari videtur.

8. AN VT CIBOS ET POTIONES PERCOLAREM?] Hæc est quam charadrij vitam vocat Plato in Gorgia. ubi vetus scholion habet charadrium esse aniculam, cuius adpectu sanentur arguati: eius autem esse naturæ, ut simul cibum & sumat & egerat.

AD CAP. I. 9. AVDI QVID DE IGNIBVS.] Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon.

10. ARISTOTELES QVODDAM GENVS ILLO-
RVM CAPRAM VOCAT.] Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appellationis auctor fuerit. Quod tamen verum non est. sed vulgò ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi verba, καὶ οἱ καλοῦντο οὐκ ὡς τῶν δαδῶν καὶ αἰγῶν. Causam autem cur capra vocentur, hanc esse aiunt, quod in caprarum morem quasi barbulae quasdam pendentes habeant.

11. MAIORE IMPETV PVLSE
FVLMINA.] Voces aliquot quæ hic accreuerant, & sententiam corrumpabant, veteris libri nixus auctoritate deleui.

12. QVÆDAM ALGENTIA.] Vetus liber, alentia. ex quo fecerant, calentia. Ego algentia malui. Ut enim humidis sicca, sic algentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur. ἀπὸ τῆς ἀναθυμιάσεως Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem.

13. POLLVCIS ET CASTORIS NVMINE.] Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. II. cap. XXXVII.

14. NAM SERENO QVOQVE
CÆLO ALIQVANDO TONAT.] Neque

tonat tantum: sed & fulmen deicitur. Cicero: A

Aut cum terribili percussus fulmine ciuis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit.

Quæ ipsa de re ita Iulius Obsequens: Sereno Var-
guenteius Pombius de cælo exanimatus. Fortassis
autem apud Senecam quoque vox cælo delenda sit.
At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem
ex Pompeiano municipio vocat.

15. CLYPEI.] Plinius: Clypeus ardens ab
occafui ad ortum scintillans transcurrit solis oc-
casu, L. Valerio, C. Mario Cos. Narratur & idem
ab Obsequente.

AD CAP. II. DIXIT de capris, trabi-
bus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus.
Nunc exponit quemadmodum area siue corona fiat.
Videndus Aristoteles capite tertio libri tertij Me-
teorologicon. B

16. QVO DIE DIVVS AVGV-
STVS.] Plinius cap. XXVIII. lib. II. Obsequens
cap. CXXVIII.

17. NONNVQMAM PAVLLATIM DILVN-
TVR ET DESINVT, NONNVQMAM AB ALI-
QVA PARTE RVMPVNTVR.] Illud Aristoteles
vocat παραίνεσθαι, hoc διαπαύεσθαι: qui etiam ea-
dem, quæ hic Seneca, & ob easdem causas signifi-
cari docet.

18. ET TVNC AQVAM EXSPECTA.] Non
erant in libris veteribus: eorum deleui. Addita viden-
tur ab aliquo, ex Aristotelis sententiâ: qui ita scribit:
Ἐάν μὲν γὰρ μήτε καταμαρῶνθῃ, μήτε διαπαύσθῃ, ἀλλ'
ἐαδῇ τὴν φύσιν ἀπολαμβάνειν ἑαυτῆς, ὅδ' αὐτοῦ ἐκόντως
σημαίνει ἐστίν.

AD CAP. III. ABSOLVTA tractatione
area, trabis, facum, & similitum, ordinem Aristotelis
secutus, de arcu siue iride disputare incipit. in cuius
causâ reddendâ Aristoteles est. C

19. AT CONTRA ARCVS IN NOCTE NON
FIT, NISI ADMODVM RARO.] Veteres quidem
cum noctu numquam fieri opinabantur: sed raritas
eis causâ errandi fuit. Aristoteles: Καὶ μετ' ἡμέραν
μὲν ἵεραι γίνεσθαι, νύκτωρ δὲ ἀπὸ σελήνης, ὥς μὲν οἱ
ἀρχαῖοι φόντο, οὐκ ἐγίνετο. τῆτο δὲ ἐπαθόν δια τὸ
πᾶνιον. ἐλάνθανε γὰρ αὐτοῦς. γίνεσθαι μὲν γὰρ ὁλνγ-
κίς δὲ γίνεσθαι. Addit id fieri tantum plenilunio: at-
que ita raro, ut ipse totis quinquaginta annis bis tan-
tum id notauerit.

20. RIDICVLIS.] Alij tendiculis. Ego veteri
libro fidem habui. Est autem ridicula nomen immi-
nutum à ridica. D

21. QVIDAM HOC GENERE VALETVDINIS
LABORANT.] Aristoteles: Οἷον ποτε συνέβαινε τι-
νι πάθος, ἡρέμα καὶ οὐκ ὄξυ βλέποντι. αἰετὶ δὲ εἰδω-
λον ἐδόκει προσγείσθαι βαδίζοντι αὐτῷ, ἐξ ἐναντίας
βλέποντι αὐτόν. τῆτο δὲ ἐπαθόν δια τὸ τὴν ὄψιν
ἀνακλᾶσθαι πρὸς αὐτόν. ἔγω γὰρ ἀδούνην ἦν καὶ λεωτὴν
πάμπαν ὑπὸ τῆς ἀπρῶτης, ὥς ἐνοῶσθον γίνετο καὶ
ὁ πλεσίον αὐτῇ, καὶ οὐκ ἦν ὡς αὐτῇ. Sunt qui hunc
Antipheronem fuisse dicant, hominem mota mentis,
de quo quiddam legitur etiam in libro de memoriâ.
Mihi hoc satis exploratum non est.

AD CAP. V. 22. PURVRAM TYRIAM.]
Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his
verbis à Macrobio exponitur: Cùm de Tyriâ pur-
puræ, quam emi iusserat, obscuritate quereretur:
dicente

A dicente venditore, Erige altiùs & suspice: his usus est salibus: Quid ergo? ut me populus R. dicat benè cultum, in solario ambulaturus sum?

AD CAP. VI. 23. ET BIBIT INGENS ARCUS.] *Hinc urbanissimè dictum est à Palinuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:*

— Ecce autem bibit arcus: pluet, Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII. 24. ARISTOTELES AIT, POST AUTUMNALE ÆQVINOCTIVM.] *Vide Aristotelem capite v. libri III. Meteorologicôn.*

AD CAP. XIII. 25. SI ARATO CREDIMVS.] *Arati hac de re versus hi sunt:*

Οὐ γὰρ τ' ἀμφοτέρωθεν ὁμᾶ περὶ μέσον ἔχουσιν
Ἡ ἑλίου κείναι νεφέλαι, ἧ δὲ ὠκεανοῦ
Γίγνεται ἀμβολίη, δίοθεν χειμῶνος ἰόντος.

L. ANNÆI SENE CÆ

B

AD LVCILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER SECVNDVS.

C

C MNIS de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: ¹ solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices feruet: an retrò flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque versantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbutis, satis quærit, & (ut Iurisperitorum verbo utar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitato, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in eâ sede in quâ illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terrâ dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terræ excutimus suo loco, vtrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit situs, quâ parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primùm præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullò altiùs repetiero, & dixerò ² aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissurâ continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum

CAP. I.

II.

sum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum linguam uti voluissem, ut dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixerō vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nullā ope externā, sed vnitatem suā coherentis. Ex

III. hac notā corporum aer est. Omnia quae in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quaedam sunt partes, quaedam materiae loco relictæ. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

IV. Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. B Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, ut animalia & arbuta. Nam genus animalium arbutorumque, pars est vniuersi: quia in consumptionem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, ut dicebam, & cælo & terris cohaeret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quidquid alicuius rei nativa pars est. Nihil enim nascitur sine vnitatem.

V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æquè interrogas, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illā vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex istā, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

VI. Aer continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerem struunt, plurimumque a vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per vnitatem corporis natus est, cum partes consentire ad intensiōem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos diuiditur sparsus est. Teneri verò disiecta non possunt. Intensiōem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ elataque sunt, prout aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris, ut audiat, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torfit, arbuta siluasque conuellit, & ædificia tota corripiciens in altum frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensiōe spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliquā pressurā maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensiōe partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina: & quorum exilitas in commissurā lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant; scopulos rupesque, radices minutissimæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine quā nil validum, & cōtra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se coherent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio,

- A** tensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & unitas? Quidam aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quòd aëre in illo tam facilis motus, quòd maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem *περίστασις* appellant, quæ in aëre quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisso. Sed hoc aliàs. Nunc autem esse quamdam in rerum naturâ vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab alio moveri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensiorem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensiorem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit: vox una totas vrbes simul percutit: lumen non paulatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcinâ depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quò minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem quâ ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrunque cingit. Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduamque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbutisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est. Quia cum sic diuisus sit, ima sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, pluri-

vii.

viii.

ix.

x.

xi.

- plurimum patitur, exagitat & exagitur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed **A** aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra praebet, cuius positiones huc aut illò versae, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes aestatesque vertuntur. Lunae proximum ius est. Sed & ceterae quoque stellae non minùs terrena quàm incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuque contrario, modò frigora, modò imbres, aliasque terrarum iniurias turbidae mouent. Hoc necessarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quò
- XII.** faciliùs appareret, quid facere aut pati posset. Tria sunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quae vnà facta, seriùs audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quaedam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quaedam, in quibus diuersae sententiae sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus **B** fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut igneae speciei. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec priùs esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, saepiùs in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aëthere distillari, & ex tanto ardore caeli multa decidere, quae nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multò antè ignem colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duae mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plagâ & cum sono incutitur, qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum **C** virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullo antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactationem nubium. Quare aliae maiorem sonitum habent, aliae minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Antè autem videmus fulgurationem, quàm sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit. **XIII.** Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de caelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illuc semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillae cadunt, quae ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed praecipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptum. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illuc esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut haec ipsa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimat, quae non est in aëthere. Nihil enim iniuriâ illuc cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodiâ mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in aëthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata **XIV.** non pugnant. Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex aëthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hinc accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex aëthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex igneâ vi calorem in ea, quae subiecta

A iecta sunt, transilire, an hîc accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hîc nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an hîc iam æther sit.

Quidam ex XV.

nostris existimant, aëra, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammarum novas: ipse enim se mouendo accendit, & cum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessariò vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porrò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulgura- XVI.

B tio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressâ vtrunque palmâ in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illîc fieri puta. Nubium inter se compressarum angustie medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammât, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

Quidam existimant XVII.

ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsâ ignem fugâ accendit.

Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. XVIII.

Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus profilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum

C valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducentis se, corruentisque iactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

XIX.

Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interseindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

Diogenes Apolloniates XX.

ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas percidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terrâ incendit. Adice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus,

D & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus XXI. ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quàm flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non naturâ ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpè incēdiorum causa fulmen fuit. Siluæ illo cremantur, & urbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam verò velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutiùs pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quàm fulguratio.

NN

Verta-

- XXII. Vertamus istud. Fulguratio est pænè fulmen. Quoniam constat esse vtramque A
rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eâdem enim ratione
& supra fit. Duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu in-
uenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Nō omnis hoc tibi materia præ-
stabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pa-
storibus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant,
vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines.
Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo prolicitur.
Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliundè, vel sibi? Vides enim quantum
feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum
XXIII. in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est. Sed
fortasse nubes quoque in nubes incitata, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euo-
cabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quàm
ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita per- B
ducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem con-
uersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & citò interiturum,
quia non ex solidâ materiâ oritur, nec in quâ possit consistere. Transít itaque: tantum-
XXIV. que habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est. Quo-
modo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen ter-
ram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter, atque deor-
sum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim naturâ in verticem surgit, & si nihil illum
prohibet, ascendit. Sicut aqua naturâ defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in
XXV. contrarium ageret, illò intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eâdem
necessitate, quâ excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si
tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in
locum suum exsiliunt. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi
non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quò velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque C
sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non naturâ,
XXV. sed seruitus eius fit. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humi-
dæ, imò vdx: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex
XXVI. nube, quàm ex aquâ generari? Ignis qui nascitur, primùm in nubibus non est
aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed
iam pronus & vergens. Non est quòd eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul &
fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil
tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imò ex ipso (quod magis mireris) hu-
more. + Quidam negauerunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum
esset in aquam. Potest ergo nubes, saluâ, quam continet, aquâ, ignem parte aliquâ sui
reddere: vt sæpè alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista
esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quàm humor est, vincit. Rursus
vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectû est. Itaque non ardent virentia. Re- D
fert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni?
XXVII. Maiorum nostrorum memoriâ, vt Posidonius tradit, cum insula in Ægæo mari surge-
ret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem,
non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius
iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illasæ, quas
spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ, no-
uissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in
magnitudinem insulæ creuit. Idem nostrâ memoriâ, Valerio Asiatico consule iterum
accidit. Quorsus hæc retuli? vt appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec
impetum eius, grauitate ingentis vndx prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse
altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam disruptis aquis, ignis
emerfit. Quòd si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammaram vim non
potuit

A potuit comprimere: quanto minùs in aëre exstinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeò res ista non adfert vllam moram, quæ contra causas ignium fit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquillâ fulgurat? Sed scias licet nubes illuc esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non finit. Adice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincerâ puraque cæli visatur: sed fit in sordidâ.

Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue mur-
mur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se claufere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuuū. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideò huiusmodi tonitrua venturi
B prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam verò viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aër cauâ nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisæ inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt? Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec

xxvii.

sonum fieri. Primùm omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palmâ collata plausum facit. Et plurimùm interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantùm nubes ire oportet, sed agi magnâ vi, & procellosâ. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllò aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluire, non sonant. Adice nunc, quòd nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat. Præter hæc natu-

xxix.

râ aptus est aër ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quàm ictus aër. Debent ergo nubes vtriusque dissecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quàm plena, quanto intentæ quàm remissæ. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa
D repugnantem ex vltiore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem actæ, nisi concauo non tinnunt. Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorum-

xxx.

dam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris nullas fuisse. Aliquâdo Cambyfes ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassiorēque, quàm si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis

terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quàm humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris craffi.

XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illaesis conflatur argentum. Manente vaginâ, gladius liquefcit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æquè inter annotanda ponas licet, quòd & hominum, & ceterorum animalium quæ ic̃ta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quòd omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quòd malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine ic̃ta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine ic̃ta, intra paucos dies verminant.

XXXII. Quid, quòd futura portendunt: nec vnus tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpè totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis euentibus, longeque clarioribus, quàm si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quòd nubes collisæ sunt, ideò fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi; vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in eâ sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significant; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspiciū, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus diuinâ ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsâ securi formantur. Aliâ ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid sit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine prælagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occurfu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspiciū est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ percunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quòd paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non

XXXIII. magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint. Nunc D ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt remittant minas.

XXXIV. Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contrariâ refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspiciū fulmine irritum fieri. aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, malè inspecta exta,

A exta, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiôrve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, pars est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si benè primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est. Fatum xxxv. fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quò pertinent, si immutabilia sunt fata? Permite mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vllâ commouentur prece, non misericordiâ flectuntur, non gratiâ. Seruant eursum irreuocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessi- xxxvi. tatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niuæ agræ, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submo- uenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda. Quid sit quod xxxvii. sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, saluâ vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relictæ sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt xxxviii. utique fiant vota. Ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideò discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget. Ideò nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideò expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de istâ re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc verò id de quo agitur, explicauit, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consilia- xxxix. rium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem sit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malôve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquâ distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque,

hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut infidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti.

Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vtrò monentur.

XL. Primò omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius latè sparsa vis, rumpit iecta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc propriè igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscatur, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuriâ lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, vtrique & vstum est. At non omne quod vstum, vtrique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

XLII. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo iecta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cuius color vitatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quàm fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententiâ. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodest quidem impunè. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtrique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

XLII. In his primâ specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, vt, impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis, aut certè minùs paratum esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. D

XLIII. Vtile erat in tantâ audaciâ scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud lenius fulmen, cui dextra Cyclopum,

Senectæ

A

*Sauitia flammaeque minus, minus addidit ira.**Tela secunda vocant superi.*

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, ut existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & lusoriis uti: sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata hominū fulminandū est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedā frangi debere, quaedam elidi & dstringi, quaedā admoueri. Ne hoc quidē crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eūdem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectē dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris.

XLV.

B Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi suā. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quaestionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, ut fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

XLVI.

Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnā rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

XLVII.

C Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquē enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies statuta est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sunt in fulgure, passim & vagē dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, ut inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in quā re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

XLVIII.

D Nunc nomina fulminum, quæ à Cæcinnâ ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritē facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terrâ exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (ut verbo eorum molliori utar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

XLIX.

Quanto simplicior diuiso est, quā utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græcā subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quædam

L.

- dam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non pertinet. Ex his quæ signi- **A**
 fiant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum
 hæ species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt,
 aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent
 boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec
 læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, quæ nec terri nec lætari debemus:
LI. vt peregrinationem, in quæ nec metus, nec spei quidquam sit. Reuertar ad ea
 fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam,
 vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmi-
 na, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in deser-
LII. tas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit. Pauca adhuc adii-
 ciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat.
 Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine iniuriâ
 transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est **B**
 per illa impetu quærat. Itaque facit viam quæ effugiat teneris & rarioribus parcit, quam-
 quam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus sæuit. Loculis ita-
 que, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus
 per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, vt contu-
 max vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso
 genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materiâ, multa
 diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod so-
 lidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores
 libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, fer-
LIII. rum & æs fundit. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad prio-
 rem habitum redit, potum aut exanimat, aut demones facit. Quare id accadat quærenti
 mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in
 eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi ali- **C**
 quod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, tater post
 fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam
 acto, pestilentem potentiam, quæ non tantum iecta cadunt, sed etiam afflata. Præterea
 quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia naturâ gra-
 uis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit osten-
 dere, quantum omnia ista à philosophiâ artium parente fluxere. Illa primum & quæsi-
 uit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longè melius est,
LIV. initiis rerum exitus contulit. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terrâ
 terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus ali-
 mentum est: illa imbris. Quidquid in aëra sicci fumosi que peruenit, id includi se
 nubibus non fert, sed rumpit claudencia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus.
 In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclu-
 sum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modò vniuersam eruptionem fa- **D**
 cit, eo que vehementius intonat, modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spi-
 ritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube
LV. conclusi, valentissimum est accendendi genus. Tonitrua nihil aliud sunt, quam
 sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si collidun-
 tur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim
 tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque
 non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstingui-
 tur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstin-
 guentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur &
 attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in
 nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caus-
 sam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod
 dicis.

A dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transversis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illuc enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modò intereuntem, modò resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum; qui habuisset aliquod in eloquentiâ nomen, nisi illum Cicero- nis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos produ- ctâ vnâ sillabâ utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significan- dum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, mediâ sillabâ correptâ, ut dice- rent fulgere.

LVI.

B accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id eue- nit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius profiliat, inuenit. Non miraris puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic li- quescit excussa glans fundâ, & attritu aëris velut igne distillat. Ideò æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eo- dem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, ut breuiter dicam quod sentio: Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissæ terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissimè erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

LVII.

C Quidam utique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta præ- grauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum appa- ret, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spi- ritus cursus, ut ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugien- di impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desiit, ex eadem causâ modò vsque ad terram profertur, modò dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri ce- dit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è cælo cadentibus, per hæc trans- eundum est.

LVIII.

D Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quò vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firman- dus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, necessarium est: non ut effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterque patia- mur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sunt, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid amplius facere possunt, quàm ut corpus ab animâ resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felici- tas domat, nulla potentia euincit. Alia fortuitò disponuntur: Mors omnes æquè vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsâ desperatione sumatur. Ignauis- sima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpo- re imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustia faciunt: longe- que violentius semper ex necessitate, quàm ex virtute corrigimur. Maiora, aut certè pa- ria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, pro- ditos

LIX.

ditos esse: & fumus. Ita est, Lucili. Omnes referuamur ad mortem. Totum hunc quem A
vides populum, quousque cogitas esse? citò natura reuocabit & condet. Nec de re, sed
de die queritur. Eòdem citiùs tardiùsve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissi-
mus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis?
Nónne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vlti-
mus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardiùs. In omnes
constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissimâ. Nam, quod
maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur
traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid inter-
est, utrùm ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis
tuæ, si tunc mortem times, cùm tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen
effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed spe-
ciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas
infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cùm exspiras, non super-
uacua, sed alicuius magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine B
conderis. Sed pauescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties al-
quid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestiùs iudicas deiectione animi perire quàm ful-
mine? Eò itaque fortior aduersus cæli minas surge, & cùm mundus vndique exarserit,
cogita te nihil habere de tantâ mole perdendum. Quòd si tibi parari credis illam cæli
confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes stre-
punt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numera tanti esse
mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter
cetera quoque hoc commodum eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo um-
quam fulmen timuit, nisi qui effugit.

M. ANTONII MURETI

AD LIBRVM SECVNDVM

NATVRALIVM SENECAE

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. *Disputaturus de fulgura-
tione, tonitruo, fulmine, terræ motu, qua-
dam de vi & potestate aëris ei disputatio-
ni necessaria præmunit.*

I. SOLIDVMNE SIT CÆLVM.] *Vt significat
Homerus, cùm illud abeneum esse dicit.*

**AD CAP. II. 2. ALIQVID ESSE CONTI-
NVVM, ALIQVID COMMISSVM.**] *Ex hac Stoi-
corum disciplinâ sumpta sunt, quæ disputantur à
Pomponio in l. Rerum mixtura, D. de v. surp. & v. su-
campionibus.*

**AD CAP. XXII. 3. SICVT CVM DVO
LIGNA INTER SE DIVTIVS TRITA SVNT.**] *Li-
gnorum attritu excitari ignem, multi graues scripto-
res prodiderunt. Thucydides: Η δὴ γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη
ἐκφθεῖσα ὑπὸ ἀνέμων ὥρως ὡτὴν, δὲ τὸ ταυτομάτως
ᾧ ὕρ ἢ φλόγα ἀνῆκε. Lucretius:*

*Emicat interdum flammai feruidus ardor,
Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.* D
*Vitruvius: Interea quodam in loco ab tempesta-
tibus & ventis densæ crebritatibus arbores agita-
tæ & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt.
Inde apud veteres ignaria ex ligno: quæ ex quâ ma-
teriâ optimè parentur, docet Plinius cap. XL. lib. XVI.
Lucianus: Αὐτοὶ δὲ τὰ πυρεῖα συντρίψαντες, καὶ ἀνα-
καύσαντες, δέκτον ἐκ τῆς παρόντων ἐποικίμεθα.*

**AD CAP. XXVI. 4. QVIDAM NEGAVE-
RVNT.**] *Theophrastus quidem diseretè scribit, ἀνδρὶ
ὕψιστος ἐστὶν ὁ καυσὸν. Est enim humor, ignis
alimentum.*

**AD CAP. XXXI. 5. CETERVM MIRA-
FVLMINIS.**] *Quadam iis consimilia narrat & Pli-
nius lib. II. cap. LI. Mihi hoc contigit, vt paucis
mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferra-
riensis*

Ariensis, qui ita de me meritis est, ut perpetuò animæ ipsius bene precari debeam, ex hac vitâ discederet, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea usque cubicula perueniret. Ibi gladij qui ad lectum vnius de famulis meis pendeat, mucronem ipsum ita colliquefecit, ut in globulum conuerterit, vaginâ prorsus illasâ.

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS

IN TRIA DIVIDITVR.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocandorum, de quâ est apud Ovidium libro III. Fa- storum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios, sed illam fortassis, tamquam nimis periculosam, abie- cerant. Possem multa notare ad ea quæ sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, ut verum fateor, ineptiarum piget.

L. ANNÆI SENECAE

B AD LVCILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

C

NON præterit me, Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum **P RÆ- FATIO.** fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & causas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa cōsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premitt à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longè à domino iacentis cura solvatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitiâ transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo

Tempore molimur. —

DHoc dicerem, si puer iuuenisve moliret. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardiùs exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi superfit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quàm aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuisse pestes mortalium, quàm inundatio, quâ planum omne perfusum est; quàm conflagratio, quâ magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladi- bus bellum Italiæ inopinatius intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem per- tinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu.

quem-

quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeò sine patriâ A
 esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid
 factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permiscere fortunæ, nihil stabile ab illâ datum
 esse, eius omnia fluere aurâ mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substi-
 tuere, & vtrique miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat.
 alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te
 relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc
 est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est
 animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas levis casus impellit, sed etiam
 publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso
 flore cecidêre. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cumma-
 ximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habi-
 tura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex na-
 turâ suâ, sed ex humilitate nostrâ magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis B
 est? Non classibus maria complexisse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficien-
 te terrâ ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vi-
 disse, & quâ nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui
 populos habuêre in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum
 supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet
 dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana reci-
 deris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbra ex claro sole rediêre.
 Quid est præcipuum? Possè læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre,
 quasi tibi volueris accidere. Deuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri.
 Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates
 fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi,
 nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: & aduersus vtramque intrep-
 idus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est C
 præcipuum? non admittere in animum mala consilia, putas ad cælum manus tollere:
 nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: opta-
 re, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno aestimata mortalibus,
 etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, quâ venerint. Quid est præ-
 cipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt, siue felix eris,
 scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præ-
 cipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum,
 sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus,
 & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine comnea-
 tu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te po-
 scere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ata-
 tem, licet prima sit. ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelio? quid sudo? quid
 terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis in- D
 spicere rerum naturam. primò discedemus à fordidis, deinde animum ipsum, quo ma-
 gno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas,
 non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam
 CAP. nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus. Quæramus ergo

I. de aquis, & inuestigemus, quâ ratione fiant. Siue, vt ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

siue, vt ait Virgilius,

Unde per ora nouem vasto cum murmure montis

It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

si qua ratio aquas subministrat: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque
 decur-

A decurrant : quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum annuum crescāt. Nilum interim seponamus à turbā, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam nervos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrunt. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem : tam varius singulis vsus, quàm gustus est.

² Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Alia sunt dulces, alia variæ : asperæ quippe interueniunt, falsæ aut medicatæ : ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigida calidæque sunt. deinde ponderis: leues & graues sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtilis, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vllâ bibentis ope transeunt, ³ quædam haustæ fecunditatem afferunt.

B Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

Primùm ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quòd accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

C quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palàm venit, secretò reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tantâ soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitte. Et hoc argumenti loco ponunt, quòd paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideò siccitas esse aiunt Æthiopiarum solitudines, paucosque inueniri in interiore Africâ fontes: quia feruida cæli natura sit, & pænè semper æstiuæ. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparæ, quos statim combibunt. At contrà constat, Germaniam Galliamque, & proximè ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

D Aduersus hæc multa dici posse vides. Primùm ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggere annibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absomit quidquid in se fufum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideò primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quædam flumina erumpunt saxi & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adiice, quòd in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenûm aut tricenûm pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in eâ altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illis non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuiialis decurrat.

- VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriori parte terrarum vastae paludes iacent, A magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terrae maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus eius: imò eò latius, quò plus terra in altum patet. Ergo ex illâ profundâ copiâ isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos
- IX. non sentiat, cum adiectos maria non sentiant? Quibusdam hæc placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris umbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terrâ verò quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid effluit, quia non aëre libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur. Habes primam aquarum sub terrâ nascentium causam. Adicias etiam licet, quòd fiant omnia ex omnibus. Ex aquâ aer. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aquâ, & ex terrâ aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imò maximè in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mudi compulsa. Ex aquâ terra fit. Cur non aqua fiat è terrâ? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur affludè, quædam verò concitata rapiantur, quæ præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris quòd cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbatâ, mundus præponderet. ⁶ Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aquâ est, quam sine aëre. Et ideò facilius inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc umbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. naturâ suâ vitur.
- XI. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt causæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpè motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliundè aliò transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus ⁷ in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emerfit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops ⁸ Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desit in arbuſta consumi, superflus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbuſta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuunt, sed & id quo crescant trahunt. ⁹ Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Cretâ insulâ fuit, fontes & lacus substituisse, quia desierit coli terra, dirutâ vrbe: postea

A postea vero
ponit, quod
Quomodo
mus, quæ
tur. Non
gnis apta
capite dei
tenore
hoc alius
nem acci
me, quon
elementa
tura. Q
B effunder
riuos &
virium d
deficere.
putat, ex
sumus.
Hunc cu
humore
dium. M
nia? Hic
edendis
Ait enim
ctuare,
C funden
plode. N
Ægypti
rem man
lem voca
ma: & f
cautes qu
est: ab in
Quomodo
minis cur
flum fit,
plius cen
plar, in q
D quoque
ad simila
aquarum
sed multa
rebrum, in
per quod
ra. Quæ
rum argen
dam vero
causa aqu
nostris co
qua, aut
humorem

A postea verò quàm cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quòd obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quàm quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quòd per hiemem æstatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant. Paullò repetamus hoc altiùs, si videtur: & scies non habere quod quæris, cùm ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cùm dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere. ^{1º} Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primùm putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententiâ, aut in vltimâ sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum confidere, & nihil relinqui aliud in rerum naturâ, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuus, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aquâ sustineri, & veli more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cùm mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quòd credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

Egyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fæminam. Aërem marem iudicant, quâ ventus est: fæminam, quâ nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebre omnem aliam. Ignem vocant masculum, quâ ardet flamma: & fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fæminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam. Mare vnde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illâ, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: ¹¹ sed hoc amplius censeo. Placet naturâ regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terrâ quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullò pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terrâ quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liquefcit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est causa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illâ sæpè humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quasiatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrumpere naturam, & sulphuratio contrahit humorem, qui modò diuturnus est, modò brevis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis,

guis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia causa retrò dedit sanguinem: ita in terrâ, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modò exsiccat aliquo impedimento, modò coit velut in cicatrice, comprimitque quam fecerat viam: modò illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modò per se viribus recollectis, modò aliunde translatis. Sæpè enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpè terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terrâ, quod in nubibus, ut spissetur, grauioremque, quam ut manere in naturâ suâ possit, gignat humorem. Sæpè colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressurâ loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes, nonnumquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnumquam vehementer

XVI. & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit. ¹² Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina,

quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasione singulis quærere, cum possum eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præstò est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideò notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terrâ minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illi specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpè illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquam inane est, & stagna obfessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: ut in aëre cæco pinguique concepta, & ¹³ in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, ut talpæ & ¹⁴ subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. ¹⁵ Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruantur.

XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ urbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabrâ ire piscatum. Exspecto ut aliquis ¹⁶ in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibilia sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsâ mensâ capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. ¹⁷ Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terrâ, & effodi, non capi. Quàm incredibile illis videretur, si audirent natâre in garo piscem: & cænæ causâ occisum esse super cænâ, cum multum in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam, pauit.

XVIII. Permite mihi, quæstione sepositâ, castigare luxuriam. Nihil est, inquit, mullo exspirante formosius. Ipsâ colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quàm æquè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quàm ferò expectata, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nollent attingere, nisi eodem die caprum piscem: qui, ut aiunt, saperet ipsum mare. Ideò cursu aduehebatur, ideò gerulis cum

A cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere deliciæ? ¹⁸ Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magnâ tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatiorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vilitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quàm lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulset! iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris

B sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogam prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem nulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt. Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certè cum ¹⁹ in Cariâ circa Lorymam urbem talis exsilisset vnda, periire quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pingua & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris faginata, & lucis expertia, ex quâ salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corruatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur; alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium. At quare aquis sapor varius? propter

XIX.

XX.

D *Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.*

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attingit, saxum est: sic è contrariò, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quòd res abiectæ in eundem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italiâ quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerferis, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam, & ferè sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent causam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccet, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sul-

OO 3

phurea

phurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore mouet, A aut sopore opprimit. ²⁰ Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

*Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera uina bibisset.*

XXI. ²¹ In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transuolantes aues deiiciat: talis est aër, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso B mundo traxisse principia, ut Istrum, ut Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam

XXIII. ut dici possit, eandem illis originem, quam ceteris esse. Hæc est ergo aquarum diuisio, ut quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt.

XXIV. Ex terrenis aliæ sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summâ humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, ut non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixturâ frigida intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus ²² dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: ut sæpè eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terrâ Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illâ feruens loco æstuantis infunditur. Hic per tubos C lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quâ caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris,

XXV. viuæ calci aquam infunde, feruebit. Quædam aquæ mortiferae sunt, nec odore notabiles, nec sapore. ²³ Circa Nonacrin in Arcadiâ Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de quâ paullo antè retuli, aqua, summâ celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. ²⁴ Est autem noxia aqua in Thessaliâ circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuittat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbuta quidem vlla alit, & herbas D necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. ²⁵ Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotiâ amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedoniâ quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod ut diutius potauere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lanâ opus fuerit pullâ, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eundem gregem appellant. Auctores novos habeo, esse in Galatiâ flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadociâ, quo poto equis, nec vlli prætereâ animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Siciliâ, est adhuc in Syriâ stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet graua sint. Huius rei palam causa est. quancumque vis rem expende, & contra aquam statue, dum-

A dummodò vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quàm ipsa est, ferret, & tanto supra se extollet: quanto erit leuior, grauiora descendunt. At si aquæ, & eius rei quam contrà pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pænè merfa, ac nullâ eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pænè tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostrâ, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non finit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant²⁶ insulæ, in Lydiâ natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacus vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarû insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aquâ **B** sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantùm vento impellitur, sed & aurâ. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeò mouetur leui flatu. Huic duplex causâ est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illâ saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coa-luerunt, ex spumâ solidantur. Necessariò leue est, quod ex ventoso inanique concre-tum est. Quorundam causâ non potest reddi, quare aqua Nilotica facundiores fæ-minas faciat, adeò vt quarundam viscera longâ sterilitate præclusa, ad conceptum rela-xauerit: quare quædam in Lyciâ aquæ conceptum fæminarum custodiant, quas solent petere, quibus parùm tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temerè vul-gata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, **C** & fædam ex albo varietatē, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crySTALLUM coeunt? Contrà autem est. tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facilli-mè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: *κρύσταλλον* enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex quâ fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longio-ris frigoris pertinaciâ spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota com-pressa est, & humor qui fuerat, lapsus effectus est. xxvi. **E**state quædam flumina au-gentur,²⁷ vt Nilus: cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quo-que quosdam amnes crescere tempore æstiuo; quattuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrio-ribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, **D** quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vr-gent, & exhauriunt flumina: cùm longiùs recesserunt, minus consumunt, atque tra-hunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palàm in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paul-latim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cur-sum. Causâ manifesta est, sub terrâ vacat locus. Omnis autem humor naturâ ad infe-rius, & ad inane defertur. Illò itaque recepta flumina cursus egere secretò: sed cùm pri-mùm aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, præruptâ parte, quæ minùs ad exitum re-pugnabat, repetiere cursum suum.

²⁸ Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit : absorbetur , & desideratus diu , ²⁹ tandem longè re- A
moto loco , non tamen dubius , an idem sit , emergit. Quidam fontes certo tempore pur-
gamenta ciectant : ³⁰ vt Arethusa in Sicilia , quintâ quaque æstate per Olympia. Inde
opinio est , Alphæon ex Achaiâ eò vsque penetrare , & agere sub mare cursum , nec antè
quàm in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt , victi-
marum stercus secundo traditum flumini illuc redundare. Hoc & à te traditum est in
poëmate , Lucili carissime , & à Virgilio qui alloquitur Arethusam :

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,

Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons , qui post magnum interualum temporis , fæda
quædam turbidus ex intimo fundat , donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam
locis fontes faciunt , vt non tantum lutum , sed folia , testasque , & quidquid putre iacuit ,
expellant : vbiq; autem facit mare : cui hæc natura est , vt omne immundum stercoro-
sumque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt : B
vt ³¹ circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile , turbulentum in littus mare pro-
fert , feruetque & æstuat , non sine odore fædo. Vnde illuc stabulare Solis boues , fabula
est. Sed difficilis ratio est quorundam : vtique inibi tempus eius rei , de quâ quæritur ,
inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri , & vicina non potest
caussa , ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se pur-
gat. Nam in his quibus cursus est , non possunt vitia consistere , quæ secunda vis defert
& exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid infedit , magis minùsve æstuant. Mare ve-
rò cadauera , stramentaque , & naufragorum reliquiis similia , ex intimo trahit , nec tan-
tum tempestate fluctuque , sed tranquillum quoque placidumque purgatur. Sed
monet me locus , vt quæram , cum fatalis dies diluuij venerit , quemadmodum magna
pars terrarum vndis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat , & externum in nos pelagus
exsurgat : an crebri sine intermissione imbres , & elisa æstate hiems pertinax , immensam
vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largiùs fundat , aperiatque fon- C
tes novos : aut non sit vna tanto malo causa , sed omnis ratio consentiat , & simul imbres
cadant , flumina incrementum , maria sedibus suis excita percurrant , & omnia vno agmine
ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ , vtique vbi in
finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus , dispensatque se incremen-
tis fallentibus : subito ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est , vt
conceptus ad puerperium perducatur infans ? quantis laboribus tener educatur ? quàm
diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit ? at quàm nullo negotio sol-
uitur ? Vrbes constituit ætas : hora dissoluit. Momento fit cinis : diu silua. Magnâ tutelâ
stant ac vigent omnia : citò ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura
flexerit , in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis , multâ si-
mul fata causas mouent : nec sine concussione mundi tanta mutatio est , vt quidam pu-
tant , inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres , & sine vllis solibus triste
nubilo cælum est : nebulaque continua , & ex humido spissaque caligine , numquam ex- D
siccantibus ventis. Inde vitium satis , & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc
corruptis quæ feruntur manu , palustris omnibus campis herba succrescit : mox iniuriam
& validiora sensere. Solutis quippe radicibus , arbuta procumbunt & vitis ; atque omne
virgultum non tenetur solo , quod molle fluidumque est : iam nec gramina aut pabula
læta aquis sustinet , fame laboratur , & manus ad antiqua alimenta porrigitur : quare ilex
& quercus excutitur , & quæcumque in his arduis arbor commissurâ astricta lapidum
stetit. Labant ac madent tecta , & in inum vsque receptis aquis fundamenta desidunt ,
ac tota humus stagnat , frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum
in lubrico figitur , & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi
ingruunt , & congestæ sæculis tabuerunt niues , deuolutus torrens altissimis montibus
rapit siluas malè hærentes , & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas , &
intermixtos ouium greges deuehit , vulsisque minoribus tectis , quæ in transitu abduxit ,
tandem

A tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeò simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissimè ruinâ magnâ gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina verò suapte naturâ vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissâ humo simul excessere alueo? Quantâ cum præcipitatione voluuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbiū vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri crebra enim micant fulmina, procellæ quatunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen maior, ut maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, quæ prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumultus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est. tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquæ generis humani: quibus in extrema per ductis, hoc vnum solatio fuit, quòd transierat in stuporem metus, non vacabat timere mirantibus: nè dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille

C ²² poëtarum ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vebit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuiare deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

Pressæque labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuiò & in illâ rapinâ potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat,mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propo-

D situm reuertamur. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, xxviii. non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grandio decutiet, intumescant riuus flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuriâ fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa perniciēs, mutariq; genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

Sed adhuc in damna profectum est.

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt, quod longè à conspectu litto-

littoribus frangitur. Deinde ubi litus bis terque prolatus est, & pelagus in alieno con- A
stitit, velut ad moto malo cominus procurrat aestus ex imo recessu maris. Nam ut aëris,
ut aetheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc satis
mota, non aestu, (nam aestus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque an-
te se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis super-
est. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa
perlibret, maria paria sunt. Nam par undique sibi ipsa tellus est. Caua & plana undique
inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est, in parte autem eius & ma-
ria sunt, quæ in vnus æqualitatem pilæ coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem,
quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur
planum quidquid apparet: at illud æquale terris est. Ideoque ut effluat, non magnâ mo-
le se tollit: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore ubi in-
ferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet aestus æquinoctialis,
sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis maior undare: sic hic qui ad occupandas B
terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam su-
pra cacumina eorum, quos perfuturus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena mil-
lia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim cre-
scit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Quâ ratio-
ne, inquis? Eadem, quâ conflagratio futura est. Vtrique fit, cum Deo visum ordiri me-
liora, vetera finire. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus
est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut
XXIX. feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit. Quidam existimant terram quoque
concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profun-
dant. Berossus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem
id affirmat, ut conflagrationi atque diluuiio tempus assignet: arsura enim terrena contem-
dit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic
sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbem omnium possit: inundationem C
futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bru-
ma conficitur. Magnæ potentiae signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt.
Et istas ego receperim causas (neque enim ex vno est tanta perniciēs) & illam quæ in con-
flagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue
corpus: naturam gubernante, ut arbores, ut fata, ab initio eius usque ad exitum quidquid
facere, quidquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis
comprehensa est. Et legem barbare & canorum nondum natus infans habet. totius enim
corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non
minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutaren-
tur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam æstas, le-
ge mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursum maris, sed
maris quoque incursum: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuvabunt na-
turam, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, D
terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quan-
doque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive fundi-
tus totæ, ut de integro totæ, rudēs innoxieque generentur: nec supersit in deteriora ma-
gister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur,
pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet.
Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi
acceserit, necesse est in alienum locum exundet. Undare ergo terra debet, ut validiori in-
firma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assiduâ ta-
be defluere. Tunc exsurgent sub montibus flumina, ipsosque impetu quatiant: inde au-
râ tacitâ manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmo-
dum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: ut quæque proxima ter-
ris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiant pluribus locis
faxo

A faxo, per fretum
æquoris fauor
qui terras cin-
nebit alienos
compressio
& Cretici fin-
in suas parte
runt tempore
ipsis arcibus
condet dies
extulit, nobis
Sunt omnia
non subito
B bitum ex in-
sit quando
Non vides
fines suos tr-
petua cum
metus est è
disposuit, ut
humor occu-
git, eruent
maris cond-
luuio, cum
amnes am-
& maiore
C quemadmodum
intra se, quæ
mora exitij
tiam remiserit
irruptio. N-
nentibus, quæ
dit circuitu
coire proper-
centia vnde
rum homin-
intra termin-
Oceanus: a
terris homo-
D non durabi-
litatem ducit

A saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybeis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras fidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primò facere constituit, ad quæ **xxx.** non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitæ discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. **B** Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & inagno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt causæ diluuii, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumflutunt, quæ diu coercitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiato soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, **C** quemadmodum cuncta in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idoneâ diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quàm magna vis vndæ: vtetur libertate permissa, & iubente naturâ, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transferant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque; terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia **D** non durabit, nisi dum noui sunt. Citò nequitia subrepat: virtus difficilis inuentu est, rectorum ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

M. ANTONII MURETI
AD LIBRUM TERTIUM
NATURALIUM SENECAE
QUESTIONVM, NOTÆ.

AD PROOEMIUM. I. DEVS
ALIA EXALTAT, ALIA SVBMITTIT.]
*Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse
respondit. Et notum est illud Hesiodi,*

*Ῥέα μὲν γὰρ βεβαίη, ῥέα δὲ βεβαίοντα χαλῆπτει,
Ῥέα δ' ἀρίστηλον μινύθει, καὶ ἀδνηλον αἰεεῖ
Ζεὺς ὑψιβεμέτης, ὃς ὑπερτάτα δώματα ναίει.*

AD CAP. II. 2. AVT STANT OMNES
AQVÆ, AVT FLVNT, AVT COLLIGVNTVR.]
*Prima diuisio aquarum. Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν στασι-
μα, τὰ δὲ ῥυτὰ, τὰ δὲ συλλογιαῖα.*

3. QVÆDAM HAVSTÆ FOECVNDITATEM
ADFERVNT.] *Theophrastus libro IX. περὶ φυτῶν:
Ἐνιαχὲς μὲν γὰρ φασὶ τὸ ὑδωρ παιδογόνον εἶναι γυ-
ναῖξιν, ὡς αὐτὴ καὶ ἐν Θεωρίαις· ἐνιαχὲς δὲ ἀγονον, ὡς ἐν
Πυρᾷ. Plinius libro XXXI. Thespjarum fons con-
ceptus mulieribus repræsentat. Item in Arcadiâ
flumen Elatum. Custodit autem partum Linus
fons in eadem Arcadiâ, abortusque fieri non pa-
titur. E diuerso in Pyrâ flumen quod Aphrodi-
sium vocant, steriles facit. Solinus in capite de Si-
ciliâ: Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sum-
pserit, fœcunda fiet: alterum si fœcunda haufe-
rit, vertitur in sterilitatem.*

AD CAP. V. 4. QVIDAM IVDICANT.]
*De causâ & origine fluviorum ac fontium videndus
Aristoteles cap. XIII. libri I. Meteorologicon.*

AD CAP. X. 5. FIVNT OMNIA EX OM-
NIBVS.] *Vide eundem Aristotelem capite quarto
libri II. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.*

6. OMNIA IN OMNIBVS SVNT.] *Vetus dictum
Anaxagoræ: Πᾶν ἐν παντὶ μέμικται.*

AD CAP. XI. 7. IN CORICO MONTE.]
*Plinius, In Coryco monte amnis erupit, post-
quam cœptus est coli.*

8. HÆMVS.] *Hac de re ita idem Plinius: Na-
scuntur fontes decisis plerumque siluis, quos ar-
borum alimenta consumebant: sicut in Hæmo,
obsidente Gallos Cassandro, cum valli gratiâ sil-
uas cecidissent.*

9. IDEM AIT CIRCA ARCADIAM.] *Plinius:
Et coli mouerique terram, callumque summæ cu-
tis solui, aquarum interest. Proditur certè in Cre-
tâ expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia,
cessasse fontes, amnesque, qui in eo situ multi erant.
Rursus condito, post sex annos emeruisse, uti quæ-
que cœpissent partes coli.*

AD CAP. XIII. 10. AQVA, AIT THA-
LES.] *Aquam principium rerum omnium esse*

*tradidit Thales, ut auctor est Aristoteles libro primo
maiore ἧδ' μετὰ τὰ φυσικά. Eandem putabant fuisse
sententiam vetustissimorum poetarum, quos illi Theo-
logos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum
illo versu,*

*Ὁ κεανὼν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύος.
& cum Odysseas v', Neptunum ab Ioue ipso vocari
facit deorum antiquissimum & optimum.*

AD CAP. XV. 11. SED HOC AMPLIVS
CENSEO.] *Senatorium loquendi genus: cum qui sen-
tentiam dicturus erat, probabat quidem quæ ab aliis
dictæ erant, sed addebat aliquid etiam de suo.*

AD CAP. XVI. 12. SED QVARE QVI-
DAM FONTES SENIS HORIS PLENI, SENISQUE
SICCI SVNT?] *Hinc simile quiddam de Dodoneo
fonte scriptum reliquit Plinius libro II. Meridie,
inquit, semper deficit: quâ de causâ anapauome-
non vocant. Mox increscens ad medium noctis
exuberat: ab eo rursus sensim deficit. Paullo post
addit, fontes esse calidos contra Timæum amnem,
qui pariter cum aestu maris crescunt, minuunturve.
Vide quæ de fonte Comensi scribit Plinius Cecilianus
epistolâ ultimâ libri quarti: quæ eadem & Plinius
auunculus, sed brevius, tradiderat.*

13. ET IN AQVIS TORPENTIBVS SITV.] *Mas
in aliis libris, facta.*

14. SVBTERRANEI MVRES.] *Ita veteres libri,
non, ut alij, vermes.*

15. INDE, VT THEOPHRASTVS AFFIRMAT,
PISCES QVIBVS DAM LOCIS ERVNTVR.] *Hunc
ipsum, ut opinor, Theophrasti locum citat Athenæus
principio lib. octavi, Plinius etiam copiosius cap. LVII.
libri noni.*

AD CAP. XVII. 16. IN MARI VENE-
TVR.] *Multò hac scripturâ melior, quàm illa vul-
gata, in mari versetur.*

17. VITREIS OLLIS INCLVSI OFFERVNTVR.]
De his ipsis deliciis vide quæ scribit Plinius lib. nono.

AD CAP. XVIII. 18. IS PRO PVTRI-
DO.] *Totus hic locus quanto melius in veteribus,
quàm in vulgatis libris legatur, cupio ex collatione
cognosci. Ita enim scriptum est in illis: Is pro putri-
do iam piscis est, qui hodie eductus, & cetera, &
paullo post: Ut gustare possint, nisi quem. Vox
piscem redundat. de nullo enim tantum loquitur.*

AD CAP. XIX. 19. IN CÀRIA CIRCA
LORVMA VRBEM.] *Ita iam pridem legendum
docui*

docui capite septimo libri duodecimi *Variarum lectionum*: idq. ex libro vetere, Strabone, Melâ, Plinio, Ptolemæo. Menio eius oppidi est apud *Linium* libro xxxvii.

AD CAP. XX. 20. HOC HABET MALI LYNCESTIVS AMNIS.] Ita legendum ex vetere libro & ex historiâ. Theopompus ἐν Λυχνήσω φησὶ πηγὴν εἶναι τῇ μὲν γένεσι ὀξυγαστὴν, τὰς δὲ πύοντας μεθύσκειν. Athenæus libro ii. Meminit & *Vitruvius*, & *Plinius*, & *Oribasius*.

AD CAP. XXI. 21. IN QVOSDAM SPECVS.] Noti sunt *Virgiliani* versus de *Averno*.

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumq; tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impune volantes

Tendere iter pennis. talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad cœuxa ferebat.

AD CAP. XXIII. 22. DRACONES ET MILIARIA.] Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones à figurâ dicti. Miliarium & apud iuris auctores, & apud alios mentio.

AD CAP. XXV. 23. CIRCA NONACRIN.] *Vitruvius*: Item est in *Arcadiâ* *Nonacris* nominata terræ regio, quæ habet in montibus è saxo stilantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua στυγὴς ὕδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed defilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, quæ etiam memoratur ab *Antipatro* in prouinciam, ubi erat *Alexander*, per *Iollam* filium perlata esse, & ab eo eâ aquâ regem necatum. Huius aquæ *Herodotus*, *Curtius*, *Plinius*, *Plutarchus*, alij eandem esse vim tradiderunt.

24. EST AVTEM NOXIA AQUA IN THESALIA.] Meminit huius & *Vitruvius* libro octauo, & *Plinius* capite secundo libri xxxi.

25. ALIA ENIM SVNT, QVÆ POTA.] *Vitruvius*: Sunt *Bœotiæ* flumina *Cephisus* & *Melas*, *Lucaniæ* *Crathis*, *Troix* *Xanthus*, inque agris *Clazomeniorum* & *Erythreorum* & *Laodicen- sium* fontes ac flumina. cùm pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiguntur cō quotidie potum: ex eo-

que quamuis sint alba, procreant aliis locis leucophæa, aliis pulla, aliis coracino colore. *Ovidius*:

Crathis & hinc *Sybaris* vestris conterminus oris,

Electro similes faciunt, auroque capillos.

Νυμφὸς ὡς κρητὶς Ὀβρηγῶς φησὶ, τὴν Κρατίδος τὸ ὕδωρ ξανθίζειν: Scholiastes *Theocriti* in *eidyllium* quintum. Vide & *Plinium* libri ii. cap. ciii. & capite secundo libri xxxi. ex quo intelliges, rectè à me scriptum paullo infra hæc verba, ad *Ceronem*, ubi alij legebant, ad *Penenion*. De *Xantho* idem ab *Aristotele* traditur libro iii. de historiâ animalium, nisi quod pro *Xantho* *Scamandrum* vocat.

26. INSVLÆ IN LYDIA NATANT.] Vide *Plinium* cap. xcv. libri ii. Talem insulam parvam quidem, sed quæ tamen arbores habeat, & in quâ & pecudes & armenta pascantur, in viâ *Tiburinâ*. sæpè magnâ cum voluptate spectant.

AD CAP. XXVI. 27. VT NILVS, CUIVS ALIAS RATIO REDDETVR.] Libro proxime sequenti.

28. SIC VBI TERRENO LYCVS.] De *Lycô*, *Erasino*, *Tigride*, idem & apud *Plinium* legitur.

29. TANDEM LONGE REMOTO LOCO.] Locus hic sedè mutilatus ab aliis, ita in vetere libro meo legitur: Tandem longè remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eieciunt. Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecimi *Variarum lectionum*. Sed negligentia eius, cuius operâ in eis libris, grauiter tunc egrotus, utebar, factum est, ut ea omnia omiſsa sint, quæ ex vetere libro addenda erant.

30. VT ARETHVSA.] *Plinius* libri secundi cap. ciii.

31. CIRCA MESSANAM ET MYLAS.] *Plinius* libri secundi cap. xcvi.

AD CAP. XXVII. 32. POETARVM INGENIOSISSIMVS.] Notanda eximia, eademq; verissima laus *Ovidij*, quem hodie nonnulli ineptè fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio *Seneca* in eo reprehendat ea, in quibus luxurianti ingenio nimis indulsit. Hæc nos in scribendo cautiore & consideratiores facere debent.

L. ANNÆI SENECAE
AD LVCILIVM
NATVRALIVM QVÆSTIONVM
LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuiâ agitur.

PRÆ-
FATIO

DELECTAT te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, B
Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id
intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procura-
tio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quàm sis ambitioni alie-
nus, quàm familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque
desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optimè conuenit. Nec
mirum patet istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti
sumus: modò amore nostri, modò tædio laboramus: infelicem
animum nunc superbiâ inflammas, nunc cupiditate distendimus: aliàs voluptate laxa-
mus, aliàs solitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Ne-
cesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lu-
cili, quod facere consuesti. A turbâ quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præ-
beas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si benè caueris, non eris. Mihi
crede capieris, si proditori ipse tetradet. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam C
cùm reiiciuntur, placent: sæpè exclusæ, nouissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum impu-
tant, quòd repelluntur, & subigi ne contumeliâ quidem possunt. Incredibile est, quod
dicturus sum, sed tamen verum. Eâ maximè quisque patet, quâ petitur. Fortasse enim
ideò, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetra-
bilis. cùm omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtetur parcè: alius
ex aperto, palàm rusticitate simulatâ, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex
ante Villeium maximus, aiebat nō esse occultè, nec ex dissimulato blandiendum. Perit,
inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cùm deprehensus est, proficit: plus etiam-
num si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in personâ tuâ Plancos cogita: & hoc
non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui
subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis & curandis vitiis, sæpè dicebat,
adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi
amicæ solet. Quæ si impulsit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum D
memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pæ-
nituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus
quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi venden-
diq̃ue aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiore fori tentent, quemadmo-
dum non solùm facili, sed etiam hilari viâ pecuniam faciant, gaudentesque dispolient.
Te, inquit, longiorem Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam ha-
beas Thracæ incompoti. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non men-
tiar, cùm possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quò
apertior est adulatio, quò improbior, quò magis frontem suam perfricuit, cecidit alie-
nam, hoc citius expugnat. Eò enim iam dementia venimus, vt qui parcè adulatur, pro
maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum
amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni
illum

- A** illum parte tentasti. Ingenium suspicere coepisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare coepisti. prima statim verba praecidit. Coepisti mirari comitatem & incompositam suauitatem: quae illos quoque, quos transiit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, ut exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in finem recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceret, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis a vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi mali egeris minimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere.
- B** Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quae iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me a vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos intervallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, ubi praesens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis fleti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infelicitate amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salutem conscientiam procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil. nisi ne parum bonus amicus fuissim. Non mihi muliebres fluxere lacrimae, non e manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiae opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adice nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiae certamine numquam suppositam manum lucro. Adice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine te derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere a me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ovidianum,

— *Qua terra patet, fera regnat Erynnis.*

In facinus iurasse putes. —

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitavit, de testatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: & in scenam velut rusticus poeta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non faminam, non virum: & adicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imò etiam a se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, praestare tentabo, ut dubium viae, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte

optimi sumus : dabimus inuicem consilia , non ex vultu audientis pendentia. Longè te A ab istâ prouinciâ abducam , ne fortè magnam historiis esse fidem credas , & placere tibi incipias , quotiens cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam , quæ maximarum vrbiu exercitus & sustinuit & fregit , cùm inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit , cùm quattuor Romanorum principum , id est , totius imperij vires contractas in vnum locum vidit , altamque Pompeij fortunam erexit , Caesaris fatigauit , Lepidi transtulit , omniumque cepit : quæ illi ingenti spectaculo interfuit ; ex quo liquere mortalibus posset , quàm velox foret ad imum lapsus ex summo , quàmque diuersa viâ magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque , ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos , cùm Pompeius alienum exercitum fugeret , Lepidus suum.

- CAP. I. multa habeat Sicilia in se , circaque se mirabilia , omnes interim prouinciæ tuæ quaestiones præteribo , & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli : ² Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danu- B bium similem habere naturam philosophi tradiderunt , quod & fontis ignoti , & æstate quàm hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germaniâ esse comperimus : & æstate quidem incipit crescere , sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo , primis caloribus , cùm sol vehementior inter extrema veris niues emollit , quas antè consumit , quàm intumescere Nilus incipiat. Reliquo verò æstatis minuitur , & ad I I. hibernam magnitudinem redit , atque ex eâ demittitur. At Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æstibus , vltra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos , & ita disposuit , vt eo tempore inundaret Ægyptum , quo maximè vsta feruoribus terra vndam altius traheret , tantum hausura , quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in eâ parte , quæ in Æthiopiam vergit , aut nulli imbres sunt , aut rari , & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam , vt scis , Ægyptus in hoc spem suam habet. ³ Proinde aut sterilis annus aut fertilis est , prout ille magnus influxit , aut parciore. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non ⁴ cum C poetâ meo iocor , & illi ⁵ Ouidium suum impingo ? qui ait :

— *Nec pluuio supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset , causæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc verò magnas solitudines peruagatus , & in paludes diffusus , gentibus sparsus , circa Philas primùm ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta : duobus in vnum coituris amnis cingitur , qui Nilo mutantur , & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quàm violentus , egressus Æthiopiam arenasque , per quas iter ad cōmercia Indici maris est , prælabitur. Excipiunt eum cataractæ , nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit , & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis , & per angusta eluctatus , vbi cumque vincit , aut vincitur , fluctuat : & illic excitatis primùm aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat , violentus , & torrens per malignos transitus profilit , dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit , D spumat : & illi non ex naturâ suâ , sed ex iniuriâ loci color est. Tandemque eluctatus obstantia , in vastam altitudinem subito destitutus cadit , cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit , obtusis assiduò fragore auribus , & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt , quorum alter nauem regit , alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili , & reciprocus fluctus volutati , tandem tenuissimos canales tenent , per quos angusta rupium effugiunt : & cùm toto flumine effusi , nauigium ruens manu temperant , magnoque spectantium metu in caput nixi , cùm iam adploraueris , mersosque atque obrutos tantâ mole credideris , longè ab eo , in quem ceciderant , loco nauigant , tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda , sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modò retuli , Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur , *ἡ Κατος* Græci vocant :

- A** vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo aluco fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurret Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati acturbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextrâ læuâque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in ficcis atque hiantibus locis sæcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblinat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æquæ natura fluminis, quod cum ceteri annes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contrâ adiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est lætitia gentibus, quod minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxâ pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxii victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versâ refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vtrò enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatrá, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potentibus defectionem. Antonij enim Cleopatráque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas causas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopie iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent brumâ, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longè ab huiusmodi immodicis caloribus est posita,

niues non cadunt: superiora etiam pluuiâ carent. Quemadmodum ergo regio tantis A
subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quas sanè aliqui mon-
tes illuc quoque excipiant: numquam tamen magis quàm Thraciæ iuga aut Caucasus.
Atqui horum montium flumina vere & primâ æstate intumescunt, deinde hibernis mi-
nora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor
dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: æstate
proueniunt. Altissimæ sunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues. Phasis quoque per
id tempus⁷ & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra æstatem magna
producere. Præterea si hæc causa attolleret Nilum, æstate primâ plenissimus fluere.
Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem
per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleri credis, Etesiæ disce-
denti Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in
se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, incon-
cessus erumpit.⁸ Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Navigaui, inquit, Atlan- B
ticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim
eiicitur mare instantibus ventis. Cum relederint, & pelagus conquiescit: minorque dis-
cedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ.
Quare ergo, si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post
eos durat? Præterea non fit maior, quò illi flauere vehementius? Nec remittitur incita-
turque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quòd
Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, unde
illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non ut nunc turbi-
dus venit. Adde, quòd testimonium eius testium turbâ coarguitur. Tunc erat menda-
cio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc verò tota exteri
maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Ni-
lum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque
& leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis conci- C
tari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quòd si è mari
ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides
Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideò & specus calidos esse, & tepidiorem
puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus
flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo
tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate
flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub
terrâ esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non
recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem causâ æstate refri-
gescunt: quia illò remotus seductusque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apollo-
niates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ce-
teris aquis. Fieri autem non potest, ut vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perfo-
rata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra D
acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meri-
diana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. ut in lucernis oleum illò
fluit, ubi exurit: sic aqua illò incumbit, quò vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Un-
de ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, unde exun-
dat. Ob hoc pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alter-
natis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret,
hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam
aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus
& amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina?
Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque ter-
ris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum
omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quò calidior est. Deinde quare
Nilus

A Nilus dulcis est
Grandine
be tota, nimis
vidisse quidem
multa mentin
ciunt, Petes
promittet, tam
enim fieri ex
rit. Quare
stillicidium
colligunt, & in
foliis, si quæ

B
aut, ut alius po

hæc ipsa ex
cauat. Locum
si non fuerit
deuoluta aqua
solida, imò
est. Ita non lo
permittam, qu
beat aqua liber
dens congelat
pruinam & gl

C acta quæstio
esse, quidquid
grandinet: &
quidem persua
non oculi erui
vertitur, sed in
tur, & calidior

vehementior in
uante. Ob hoc
tas pluuias habe
niuem quoque
lum est. Præterea

D imber improbi
re audeo, quia
iudici scribere
cetur. Pauca eni
Aiunt, quidquid
adstrictum est,
uem soluere. Cæ
lud quoque ad
si volueris verum
qui fixam & dura
non manentem
cie frangente se
perstringit. Itaq

A Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelatâ nube totâ, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numerâ secundâ notâ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosâ, etiam in humorem versâ, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?

B Dura tamen molli saxa cauantur aquâ.

aut, vt alius poëta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat.

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imò fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruinâ pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse.

Poteram me, peractâ quæstione, dimittere: sed benè emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuaderetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiores, in quibus os præcidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hieme aer riget: & ideò nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aeris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideò, vt ait Virgilius noster,

cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuvante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpè solent interuenire, cum pluuiâ rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluuiæ sunt: Austro

D imber improbius est, & guttæ pleniores sunt.

Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliiori iudici scribere? Imò si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidus spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, cenfeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributâ niue, & glacie frangente sefertur, id meridianæ partis repentem iam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cum pluuiâ futura erat, grando fit, iniuriâ frigoris.

- VI. ¹² Non tempero mihi, quò minùs omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam A peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prædicere cùm grando futura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cùm colorem nubium notassent, quem grando toties insequabatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publicè præpositos χαλαροφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cùm signum dedissent, adesse iam grandinem, quid expectas? ut homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Imò pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes aliò declinabant, cùm aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudelēs existimes nubes, digitum suum benè acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minùs ab huius agello grando se auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus hostiis exorata erat. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, ¹³ quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, ut in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut huius rei causâ nullius philosophi schola intranda sit. ¹⁴ Vnam rem adhuc adiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in eâ parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quòd omnis terrarum euaporatio, cùm multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quò recentior. Altera, quòd radij solis à terrâ resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quòd magis superiora perflantur. At quæcumque depressa sunt, minùs ventis verberantur.
- IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quò solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius feruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant. Hæc longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quò proprior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aquâ & in omni humore fax ima est: ita in aëre spississima quæque desidunt. Iam autem probatum est, omnia quò crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quò editior est aër, & quò longius à terrarum colluue recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minùs calefit.
- XI. Contrà autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quò soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quòd Apenninum & Alpes, & alios notos ob exiniam altitudinem montes intantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at verò ubi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoriâ pilâ. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quò minùs par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pilâ, nihil illa interualla efficiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi colla-

A collatione confi-
calere debere: & citi-
calefieri, & citi-
rit, & terram co-
celestia magis
& vertices xtem-
mons, quàm
do, & arbor
non potest esse
immedi corpore
si magno dis-
propter has qu-
cina terris est:
B habet frigoris,
dinem. Hoc m-
has, inquit, in-
queris? Quom-
emendæ non f-
fectu iurgium
tes vincat. Qu-
conferre? Cum
naturâ, plus ill-
turpe sit, si ne-
ues, quàm quæ
sapores xtem-
ceret, & con-
C sumus? Ne-
lem emere n-
venit. O qu-
Hoc quod illa
quod tam hoc
beate profudit
cere, nisi carum
possent antec-
admodum etia
aqua satis frigi-
stomachis est,
tidianis crudita
bus infedit, &
D estus ille fran-
tantum, sed &
testinum malum
interquiescerem
distentos copu-
termisla inter-
ui rigoris accen-
multo doment
querit aliquid q-
ut ad sensum su-
illa vehemencia
glaciem, velut
quæ non e sum-

A collatione consumitur. Qui dicit altioremontem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensurâ suâ aestimaue- rit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illâ posse ita eminere, ut cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æternâ niue obsessi, nihilominus in imo sunt. & propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim mo- do, & arbor alia magis quam alia dicitur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

Sed ut ad propositum reuertar, XII. propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in eâ parte aëris niuem concipi, quæ vi- cina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quam ut in aquâ & imbrem transeat, & minus quam ut duretur in gran- dinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

B istas, inquis, ineptias, quibus nec literatior sit quisquam, nec melior, tam operose perse- queris? Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint niues. Iubes me cum luxuriâ litigare. Quotidianum istud & sine ef- fectu iurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnares ac reluctan- tes vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinae similem habere naturâ, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non putas exprobrari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos verò quæramus potius, quomodo fiant ni- ues, quam quomodo feruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, ut ea æstatē euin- ceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore.

C Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercedemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod so- lem emere non possumus, quod hic aër etiam delicatis diuitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis malè est, quod quidquam à rerum naturâ in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam homini, quam feris auibusque, & inertissimis animalibus, in vsum largè ac beatè profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi pla- cere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quem- admodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis cōtentus est. Vbi quo- tidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua visceri- bus infedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo

D æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantum, sed & mediâ hieme niuem hac causâ bibunt. Quæ huius rei causa est, nisi in- testinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vniquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cænis usque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copiâ ferculorum ac varietate, comessatio altius merfit? Deinde numquam in- termissa intemperantia, quidquid antè decoxerat, efferauit, & in desiderium semper no- ui rigoris accendit. Itaque quamuis cænationem velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigidâ spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpè repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effodi-

effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & anno-
nam, prò pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt, & properè ce-
dere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent re-
ponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deferuentia, cuius colorem sa-
poremque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quàm facile est extin-
guere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibus arden-
tibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed arden-
tes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt panè fumantes, quos dein-
de restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo foca-
lique circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frustra
eius in scyphos suos deicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sirim istam esse
putas? Febris est: & quidem eò acrior, quòd non tactu venarum, nec in cutem effuso
caloreprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli
fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perde-
re? Itaque nix ista, in quâ etiamnum natatis, eò peruenit vsu, & quotidianâ stomachi
seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc querite illi frigidius, quia pro nihilo
est familiaris rigor.

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM QVARTVM

NATVRALIVM SENECAE

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

Vt omnes disputationes suas, vsitatâ sibi
consuetudine, sermone aliquo, qui ad for-
mandos mores pertineat, condiat; de Nilo,
grandine, niue, pluviaque, dicturus, elegan-
tissimo proœmio vitatur de vitandis adulatoribus: &
quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tum
perniciosa sit. In eo emendando, quid præstiterim &
ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros cum
anteâ editis conferre voluerit.

I. ANTE VILLEIVM.] Parùm abest, quin legen-
dum suspicer Velleium, vt intelligatur Velleius Pa-
terculus, cuius fragmenta quadam historiarum ex-
stant. Ille quidem ceriè perfrixta frontis adulator
fuit.

AD CAP. I. 2. QUID ITA NILVS ÆSTI-
VIS MENSIBVS ABVNDET.] De hac nobilissimâ
quæstione multa disputat Herodotus libro secundo, sed
multo copiosius multoque eruditius Diodorus Siculus
libro primo bibliothecæ. Vide & Solinum capite XLV.
& Plinium capite nono libri quinti, & Heliodorum
libro secundo Aethiopicôn.

AD CAP. II. 3. PROINDE AVT STERILIS
ANNVS.] Plinius: duodecim cubitis famem
sentit: in tredecim etiamnum esurit: XIII. cu-
bita hilaritatem afferunt, XV. securitatem,
XVI. delicias.

4. CVM POETA MEO.] Id est, tecum. erat
enim & hic Lucilius poëta. Alij ineptè cum poëtâ
in eo.

5. OVIDIVM.] Memoria lapsus. Tibulli enim
versus est, non Ovidij.

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluuiis supplicat herba Ioui.

6. HANC DELPHINI.] Et de hoc naturali astu
delphinorum aduersus Crocodylos, & Tentyritarum
audaciâ, vide Plinium cap. XXV. libri octavi.

7. ET BORYSTHENES.] Ineptè alij, eas oras
tenens.

8. EVDIMENES MASSILIENSIS.] Legendum
Euthymenes, è libro quarto eorum qui Plutarcho tri-
buuntur, de placitis philosophorum.

AD CAP. III. 9. GRANDINEM.] Aristoteli
capite XII. libri I. Meteorologicôn.

AD CAP. IV. 10. BENE EMENSVM DABO.]
Benè emensum vocat ὀπίπετον, auctarium, corolla-
rium. vt cum multis modis tritici pugillos aliquot pro
cumulo adiiciunt.

11. OS PRÆCIDI, NON OCULI ERVI SO-
LENT.] Præcidere, aut fortassis præcludere os au-
dientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contrâ
dici

A dici non facile possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quæ ad spectu ipso mendacij coargui possunt. Excacare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.

AD CAP. VI. 12. NON TEMPORE MIHI.] Horum speculatorum futura grandinis meministi & Plutarchus libri septimi Symposiacion capite secundo. Et ne tota res, quæ alioqui primo ad spectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longæ eorum quæ in sublimi fierent observatione, grandinem

imminentem prænoscere, & illis impijs sacrificijs, aut sanguinis à digito effusione, populum in impietate ac superstitione retinerent. Vide eum libro VI. Stromat.

AD CAP. VII. 13. QVAMVIS MVNERA ETIAM DEOS VINCANT.] Respicit ad illud Homericum,

Δῶρα θεῶς πείθει, δῶρ' αἰδοῦντες βασιλῆας.

AD CAP. VIII. 14. De origine niuis, de qua hic agitur, videndus Aristoteles capite XI. lib. I. Meteorologicon.

B L. ANNÆI SENECAE

A D L V C I L I V M

N A T V R A L I V M Q V A E S T I O N V M

L I B E R Q V I N T V S.

In quo de Ventis & aëris motu agitur.

VENTVS¹ est fluens aër. Quidam ita definiunt: Ventus est aër **CAP.** fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia **I.** numquam aër tam immobilis est, vt non in aliquâ sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia ne huc nec illò impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vnumquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, variè concursantia. Ergo parùm diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitur. At ille abundè sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris

D in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de quâ cum maximè quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in vnam partem euntis, aut cursus aëris aliquo concitator. Scio quid responderi pro definitione alterâ possit. Quid necesse est adicere te, in vnam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquò fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed si hæc breuitas satis à calumniâ tuta est, hac vtamur. Si verò aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formulâ disputatum est.

Democritus

II.

ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contrâ, quietum & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur:

- bulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in A hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quae colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare
- III. possunt, nec impelli. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minimè ventus est, cum aer nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium gravitas est. Adice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adice nunc, quod è contrario venit, ut sol matutinum aëra spissum & humidum orto suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum
- IV. est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est. Quomodo, B inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Aliàs enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito spirat: aliàs cum magna & continua ex imo evaporatione in altum agit quae merferat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credam, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: ² quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna narium iniuriâ emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Benè nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quae, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium
- V. maius desiderat, ventus existit? Quid ergo? hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aëris fieri, deinde solui impetu, cum quae densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem C locum? Ego verò & hanc iudico. Ceterum illa est longè verior causa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec aliundè concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quo-
- VI. que innasce aquis, & herbosa quaedam videmus, summo innatantia. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quaedam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, ³ animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideò modò spissat se, modò expandit & purgat: aliàs contrahit, aliàs diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aëra,
- VII. & ex denso coactoque explicans. In vniuersum de ventis diximus: ⁴ nunc viritum incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, D quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra aëstatem durat. Et inde maximè venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundant aquis, tamen carent aurâ: hac dico, quae pro vento
- VIII. valet. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci *εὐνοϊαν* vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eò incumbit, quò liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quod primâ noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, &

A est, & onerata
magna ac pat
etiam antequ
iam tamen la
tur, alia diffu
conspectu sol
languescunt:
lior ac breui
tamen tales
qui vela imple
dam celinatu
profunditur
perdurat: qui
B let: deinde no
puscula eman
sol ortus non
nondum aëra
ego ne illud q
habet fortitan
sa diducit ac
accipere non
noctibus rige
quoque idem
esse ex eo app
ganit. Quod
qui in argum
C primum qui
sunt: quia b
ponuntur, &
in nos radij d
efflare. Item
trionali parte
Sic impetum
culæ non vale
tato cursu in
pellit. Sic ille
tate defendit.
uent, nec qui
dem subsidere
D can vocantur
re, quo ne per
ueret. Adice
solstitium flau
mense iam dis
Sunt quida
Hos Graeci ven
qualitas ac dila
ex his corporib
tium, cum in v
ualla inter illa
ducitur spiritus
caluit: & obo

A est, & onerata, quærit quò defluat: & eò potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen laceffit & irritat, luce præmissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideò non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorū vis conspectu solis exstinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diem re-
 languescunt: nec vinqum vsque in meridiem aura producit. Alia autem imbecil-
 lior ac breuior est, prout valentioribus minoribusve collecta caussis est. Quare IX.

tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim ceterā parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisve ob humi-
 dam cæli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æquè
 profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magnā noctis parte
 perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponter reddi so-
 let: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diuini cor-
 puscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum
 sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit,
 nondum aëra calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quamquam
 ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non
 habet forsitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & den-
 sa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliquā iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem
 accipere non possint, illa quoque nubilā & tristi luce calefiunt, & per diem minus quā
 noctibus rigent. Etiamnum naturā calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol
 quoque idem facit. Et ideò quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum
 esse ex eo apparet, quòd aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nau-
 gatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole. Etetia quoque, X.

qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam
 C primū quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etetia, inquiunt, hieme non
 sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues &
 ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti
 in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi
 efflare. Item terras exoneratas niue, reiectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septem-
 trionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri.
 Sic impetum Etetias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum cani-
 culæ non valent: quia iam multum è frigidā cæli parte in hanc egestum est. At sol mu-
 tato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam verò im-
 pellit. Sic ille Etetiarum flatus æstatem frangit: & à mensium feruentissimorum graui-
 tate defendit. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etetia illos non adiu-
 uent, nec quidquam huic conferant causæ. Dicimus autem luce auram incitari, tam-
 dem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etetia ob hoc somniculosi à nautis, & deli-
 D cati vocantur, quòd (vt ait Gallio) manè nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodi-
 re, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si vt auras, ita illos sol commo-
 ueret. Adice nunc, quòd si causa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante
 solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maximè niues tabescunt. Iulio enim
 mense iam dispoliata sunt omnia, aut certè admodum pauca iacent adhuc sub niue.

Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in prouum solutæ præmittunt. XII.
 Hos Græci ventos *εὐερίας* vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cum magna inæ-
 qualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in subline eat, & alia
 ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tantā discordiā corporum inter se pugnan-
 tium, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & inter-
 ualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibie angusta. His interuallis tenuis in-
 cluditur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero in-
 caluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui ferè pro-
 cellosus

- cellosus est, quia supernè demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, A
nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugnâ parat. Hic ferè brevis flatus
est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideò tumultu-
uosus venit aliquando, non sine igne ac sono cæli. Hi venti multò maiores diuturnio-
resque sunt, si alios quoque flatus ex eadem causâ ruentes in se abstulere, & in vnum
confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suis
cursus est: cum verò, plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac perennium
magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breues quamdiu
singulæ sunt: vbi verò sociare vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem
XIII. se contulit, & impetus illis accedit, & mora. Facit ergo ventum resoluta nubes:
quæ plurimis modis soluitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit
inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modò sol fecit, modò
ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri
potest, cur turbo fiat: qui etienire in fluminibus solet, ut quàm diu sine impedimento B
feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ
prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatæ in se
forbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit.
Vbi aliquo promontorio percussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conue-
xum tenuemque collectus, sapius in se volutatur, similemque illis, quas diximus con-
uerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se
in ipsâ vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflam-
matur, & efficit quem *πρηνής* Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi ferè omnia peri-
cula venti erupti de nubibus produnt, quibus armaimenta rapiuntur, & totæ naues in
sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsus aëra
in alias quoque partes, quàm in quas ipsi inclinare, dispergunt. Illud quoque dicam,
quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamvis iam inclinent se & labantur,
nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & C
ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus
est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum
à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est: inuicem spiritus leuiter
XIV. fluens aër. Repetam nunc quod primò dixeram, edi è specu ventos, recessu-
que interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in vnum vsque fundatur, sed
multis partibus caua,

— *et cæcis suspensa latebris.*

- alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aëris monstrat, dicam
tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia
videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illuc quoque nihilominus ob id sunt, quod non
videntur. Flumina illuc scias licet, nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confra-
gosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub
terrâ lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aë- D
ra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulso suo concitare. Ex illis ergo sub-
terraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto
aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per
hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud verò manifestum est, magnam esse sub
terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum se, exi-
tum quærens, spiritus torfit, accendat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flam-
mis latius fuis, etiam si quid ignavi aëris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu
vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cum quæram de motibus
XV. terræ. Nunc mihi permittite narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, de-
missos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explora-
rent quæ vbertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: de-
scendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longâ viâ fatigatos, vi-
disse

A disse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terrâ supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magnâ hæc legi voluptate. intellexi enim sæculum nostrum, non nouis vitiis, sed iam antiquitus traditis laborare: nec nostrâ ætate primùm auaritiâ, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruinâ steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis vsque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ merfit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à

B quâ se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quàm istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cæcum inane experiretur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cùm ista fecerint, inferos metuunt. Sed vt ad id de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in or-^{XVI.} tum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

*Eurus ad auroram Nabatheaque regna recessit,
Persidaque, & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduus, pluuioque madescit ab Austro.*

C Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnâ tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

*Vnâ Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, —*

& qui locum in illâ rixâ non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine causâ. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est: alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφελιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illâ pugnâ Romanis parum prosperâ, in quâ Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cùm venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καταιπν appellat: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græcè nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnâ partem rapax; Argestes ferè mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos ἀνέψ dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

Placet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non

quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim ventos **A** esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper suprâ, dimidia infrâ est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci *ὁρίων* vocant: nostri finitorem dixere, alij finientem. Adiciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modò dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus **B** Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cum in Galliâ moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, **XVIII.** quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem. Inter cetera itaque prouidentiae opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vnâ causâ ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum ut aëra non finerent pigrescere, sed assiduâ vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modò diducunt, ut per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reicit: Etesiae non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventila- **C** rentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgò dictitatum est, & à Tito Liuiio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci; dici etiam de ventis potest: adeò quidquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideò non sunt ista naturâ suâ bona, si vitio malè vtentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causâ. Incertam fortunam experimur: **D** vim tempestatum nullâ ope humanâ superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magnâ ex parte victorem, & antiquarum vrbiū flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parū videlicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque camus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia.

A fantasia. Miseri,
lo, sed vbiq; n
lientes malum.
& ruere in igno
dere, quem no
parsumoniam
committimus
ri. Quosq; p
Persarum rex
uenit. Sic Alex
re, & indignab
horrebit reuoca
tem præfaga ful
B tur. Ergo non
si ventos flare
fisset. Si nihil al
vi domesticæ,
non mittere ali
dito dominum,
ret classes igno
pars erat pacis
possumus de m
efficimus. De
das supplicem
tutitatem, cum
peat, promou
C & sine magni
tos, ut commo
starent, nec v
prauitate perpe
qui: Cui non vi
contrarium tra
los contraria
caussa soluendi
mur. Itaque ali
stium loco dand
bene futurum ill
magis ridebis, ei

A fantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc verò quid aliud quis dixerit, quàm insaniam, circumferre pericula, & ruerè in ignotos, iratum sine iniuriâ, occurrentia deuastantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vllâ parsimoniâ nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiecit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vltior Bactris & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præfaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in suâ quemque terrâ stare iussisset. Si nihil aliud, certè suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domesticâ, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longè remota est, quæ non mittere aliquò suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentiâ tumens, non contineat intra terminos arma, an pareret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullò antè dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit ventos ad vltiora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magnâ experienciâ rerum homo, si circumscriberetur natalis soli sine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt perniciofa gentibus arma transfueherent. Si beneficia naturæ vtentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Si ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis causa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregiè Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vitâ. Imò, Lucili carissime, si benè furorem illorum æstimaueris, id est nostrum (in eadem enim turbâ volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vitâ parari ea, in quibus vita consumitur.

M. ANTONII MURETI^A
AD LIBRUM QUINTUM
NATURALIUM SENECAE
QUESTIONVM, NOTÆ.

1. **V**ENTVS EST FLVENS AER.] *Hanc definitionem non à Stoicis primum pro-
ditam, sed vetustam esse ostendit Ari-
stoteles: & cerè Hippocratis in libro de
flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen
multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon er-
roris mendaciq; conuincit.*

AD CAP. IIII. 2. QVOMODO IN NO-
STRIS CORPORIBVS.] *Ridicula opinio. Itaque
Aristophanes Socratem vt populi ludibrio exponeret,
eodem propè modo de tonitruo & fulminis origine
differentem facit.*

AD CAP. VI. 3. ANIMALIA IGNE GE-
NERANTVR.] *Contrà Ouidius,*

Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige
flamam.

Nataque de flammâ corpora nulla vides.
*Sed hac de re vide Aristotelem libro v. de historiâ ani-
malium, & Plinium capite XXXVI. lib. XI.*

AD CAP. VII. 4. NVNC VIRITIM INCI-
PIEMVS ILLOS EXCVTERE.] *De his omnibus, que
hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Pli-
nium libro II. à cap. XLV. vsque ad cap. L. & scripto-
rem noctium Atticarum cap. XXII. libri secundi.*

AD CAP. XVII. 5. GALLIAM CIR-
CIVS.] *Galliam Narbonensem: vbi hodieq; & ve-
hementiam & nomen retinet. Certe M. Cato vo-
cat, si emendata sunt exemplaria.*

L. ANNÆI SENECAE^C
AD LVCILIVM
NATURALIUM QUESTIONVM
LIBER SEXTVS.

In quo de terra motu agitur.

CAP.
I.

OMPEIOS, ¹ celebrem Campaniæ urbem, in quam ab alterâ
parte Surrentinum Sabianumque litus, ab alterâ Herculanense
conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit,
desedisæ terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus,
Lucili virorum optime, audiuius: ² & quidem diebus hiber-
nis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promitte-
re. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus,
qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem ta-
men, & totiens defunctam metu, magnâ strage vastauit. Nam & Herculanensis op-
pidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt si-
ne clade, ita non sine querelâ est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil
amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuriâ tremue-
re. Adiciunt his ³ sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: mo-
tæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt causas excutiamus,
& pro-

- A** & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. **B** A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, ineuitabile, auidum, publicè noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modò ruinis operit, modò in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vlllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quòd **C** cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnus onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscientium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest meâ quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, quiq; post hunc casum emigrauerunt, negantq; se vnquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mora, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruinâ suâ **D** sulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit, nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præterit, repetit. Quædam rariùs sollicitat, sæpiùs quædam. Nihil immune esse & innoxium finit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut

Achaia, sed omnis soli vitium est, malè cohærere, & ex causis pluribus resolui, & sum- A
mam manere, partibus ruere. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare pro-
II. miseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod
& perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valen-
tissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus ex-
cutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum
puta, quod illis subitâ captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus causis
discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensurâ qua-
dam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida,
non magnâ molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quòd tremunt
terræ, quòd subitò dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se aestimat, qui fulmina
& motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pitui- B
tam. ita videlicet nati sumus, tam felicia fortiti membra, & in hanc magnitudinem cre-
uimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit,
perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius
scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior salua suffocat? Ego exti-
mescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum
trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, malè lapsa per fauces? Quàm
stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perirete posse? Nullum est maius sola-
tium mortis, quàm ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus
terrent, quàm quòd innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius,
quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius,
quàm timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus cie-
cti: cum mors vbique præstò sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod
non in perniciem generis humani satis valeat? Adeò non debent nos ista confundere, C
tamquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contrà, cum sit necessarium
è vitâ exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuat. Necesse est mo-
ri vbicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vllâ iacte-
tur iniuriâ: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi im-
ponat? Diducitur ingenti potentiâ nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam al-
titudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar,
si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregiè
Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, calo cecidisse velim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publi-
cam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere, nec irâ numinum,
aut cælum concuti, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex D
quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam,
accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum me-
tum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare au-
tem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus:
nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius
negligentiæ poenas, tamquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid er-
go? Non religionem incutit mentibus, & quidem publicè, siue deficere sol visus est, siue
luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ
actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis or-
bes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahen-
tium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tan-
ti scire, ne timeas? Quanto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum
animo?

- A** animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commo-
det, sed impendat. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, I V.
quid tanti molem corporis impellat, quid sit illâ valentius, quid tantum onus vi suâ la-
befactet: cur modò tremat, modò luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: &
aliàs interuallum ruinæ suæ diu seruet, aliàs citò comprimat: nunc amnes magnitudi-
nis notæ conuertat introrsus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calen-
tium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea
montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat.
Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles ex-
tuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus causis accidunt, digna res est
excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque
enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futu-
ra vsui, quàm quòd hominem magnificentiam suam detinet; nec mercede, sed miraculo co-
B litur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidunt hæc: quorum est adeò mihi dul-
cis inspectatio, ut quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, ta-
men tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè
ad diligentiam adiecerit. Causam, quâ terra concutitur, alij in aquâ esse, alij in V.
ignibus, alij in ipsâ terrâ, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his.
Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset.
Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum
parum exactas esse & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò
tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus refer-
ri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec conten-
tum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum
ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres
audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium
C maximâ atque inuolutissimâ, in quâ etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas
quod agat, inueniet, sed in omni alio negotio, longè semper à perfectò fuere principia.
In aquâ causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam V I.
terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue
magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum.
Hac, inquit, vndâ sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis
quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam par-
tem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terra-
rum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causâ, quibus hic
orbis agitur, quòd in omni maiore motu erumpunt ferè noui fontes: sicut in nauigiis
quoque euenit, ut si inclinata sunt, & abièrè in latus, aquam sorbeant, quæ in omni one-
re eorum quæ vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certè dextrâ sini-
straque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam
D si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari il-
lam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim na-
uis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quo-
modo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur,
agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpè tremuit terra, & nihil
humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causâ vnda prorumperet, à lateribus terræ cir-
cumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aqua-
rum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam
exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret in-
gens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente vniuersa. V I I.
Quidam motum ter-
rarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causâ. Per omnem, inquit, terram, mul-
ta aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine
adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit:
hinc

A locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutauere, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars ciuitatis laborat, cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido refederunt.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtiue magnum sine motu eius, cui hæsit, absconditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit.

Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi suâ spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multò magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporazione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agit.

Spiritus esse qui moueat, & plurimis & maximis autoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur: deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aër potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in infernâ sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campaniâ fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum rarò duo fluere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

In hac sententiâ licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine laboris. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terrâ, quæ modò arida est, modò humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vltiorem locum in quem exeat non habet, retrò fertur, atq; in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciēt. Straton ex eadem scholâ est, qui hanc partem philosophiæ maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vnâ esse non possunt: eò frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minùs specus, atque omnes sub terrâ recessus: quia eò se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eò se quantum poterat ingessit, quò densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessariò congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit.

Idem

Idem è contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illuc calidi A
latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriuf-
que natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens exce-
dere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mu-
gitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgi-
lius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnae sunt: definit calidi congrega-
tio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora.
Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus comineat, concutitur.

XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nullâ aliâ ratione tremere terram, sed ex aliâ
causâ, quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum &
sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurret. Habemus autem quædam an-
gustiora animæ receptacula, per quæ nihil ampliùs quàm meat: quædam patentiora, in
quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, B
& aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quàm animam vo-
cauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmo-
dum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobili-
tas modum seruat: vbi aliquid aduersum est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, la-
borantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ
manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui mo-
destius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paullo antè di-
cebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota
vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per
omnes pari æqualitate discurret. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circum-
fuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine iniuriâ labitur: si offendit aliquid, & incidit
quod viam claudat, tunc oneratur primò infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam
rimam malignè fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fie- C
ri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, congloba-
tus ille furit, & huc atque illò circumagitur, aliaque deiicit, alia intercudit: cum tenuissi-
mus, idemque fortissimus, & irreat quamuis in obstructa, & quidquid intrauit, vi suâ
diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum
dedit, in ipsam, quâ illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit.

XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos adi-
tus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illuc casus imposuit.
Alicubi diduxit, quidquid supernè terreni erat, aqua: alia torrentes exedère, illa æstibus
magnis dirupta patuère. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & ad-
egit, nec fluctus retrò abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur.
Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & ter-
ram prementem reuerberat.

XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auetori-
bus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non D
tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxi mortuique cor-
poribus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo
tot arbutis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum
tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summâ receptas par-
te, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generan-
tis, & hauitu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum
hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæc stellæ, quarum
iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia præteream) hic tam pro-
pè à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex ter-
reno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllò alio scilicet, quàm halitu terrarum susti-
nentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, &
se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab om-
nibus

A nibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi superfit, ex quâ tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot caelestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terrâ spatia aër latius obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpè moueatur, quod re mobilissimâ plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aër, & tam versabile & vagatione gaudens? Sequitur ergo, ut naturam XVII. suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cùm illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cùm offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abruptit, non aliter, quàm ille poëta

— *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu XVIII.
B vel casu illata pressère venientem, tunc impetum morâ quærit: & quò plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cùm onus suum sustinere non potuit, vim ruinâ parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quò valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub quâ pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpè enim cùm terræ motus fuit, si modò pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo causa est, propter quam terra mo- XVIII. ueatur, spiritus naturâ citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus XIX.
C superueniens causa sollicitat, compellitq; & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

— *magno cum murmure montis*

Circum claustra fremit,

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eò acrior, quò cum valentiore morâ luctatus est. Deinde cùm circà perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræmotu raritate factâ, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomitâ naturæ potentiâ liber, utique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus verò inuicta res est: nihil enim erit quod

Lucentes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

D Sine dubio poëta hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terrâ clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fugâ ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quòd corpora quoque nostra non aliter tremunt, quàm si spiritum aliqua causa conturbat: cùm timore contractus est, cùm senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cùm frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuriâ perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cùm aliquid occurrat quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat. Metrodorum Chium ne- XIX. cessè est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quàm præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in RR dolio

- dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam le- A
uiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic spelunca-
rum sub terrâ pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alius supernè incidens
percussit, agit non aliter, quàm illa de quibus paullo antè retuli, inania indito clamore
xx. sonuerunt. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in causâ esse dixe-
runt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fie-
ri, aliquando aquâ, aliquando utroque: & id hoc modo profectitur. Aliqua pars terræ
concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris li-
quidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet.
Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modò
de spiritu dicebamus, de aquâ quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est,
& capere se desiit, aliquò incumbit, & primò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec
enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut
fine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si verò cum iam rapi cœperit, aliquo B
loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, &
illam, quâ parte maximè tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquo-
re penitus accepto, altius fidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam
maximè aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus verò nonnumquam impellit
vndas, & si vehementius instat, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas
intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia:
terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quàm vt possit excludi, & ve-
hementior, quàm vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epi-
curus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt,
corripit: cum sit arduum, de iis quæ coniecturâ sequenda sunt, aliquid certi promittere.
Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit
posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spi-
ritus. Fortasse enim aër extrinsecus aliò intrante aëre agitur. Fortasse aliquâ parte sub- C
itò decedente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliquâ parte terræ velut co-
lumnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus
impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magnâ
strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, &
inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab
imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem,
xxi. quàm spiritum. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit co-
nari, quo nihil est in rerum naturâ potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ
vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, iner-
tes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare ma-
gna spatia terrarum, & novos montes subrectos extollere; & insulas non antè visas, in
medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo
mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posido- D
nio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum
terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, quâ in latera nutat na-
uigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non
enim sine causâ tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec suc-
cutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec vibrantur. Res minimè in huiusmodi casu
noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex alterâ
parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cum dissimi-
xxii. les ij motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt. Prius ergo de motu qua-
tiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, &
rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit,
cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub
terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac
sono

A sono in subiacentem
aut venit altius.
suo abscondi saxa
missuras lapidum
cam) cutem quæ
firmat illa, quæ
ris decidunt, tum
sistere, succutitur
vt ait Virgilius
transeo.
ritus fertur: qui
vt paullo ante
B Callisthenes per
regis impatiem
felicitas remouet
tur, Et Callisth
gnum regnum
no tenuis vicit,
vsque ad Orientem
antiqua ducum
quàm scelus C
' Helice Burt
id quod in pri
admodum vbi
scenderat, res
C ipse occurrere
Neptuno huius
scit illum apu
sam, & ipse con
foramina, nec
an etiam per su
cutis spiritum
dem a nobis re
passe, sed in vi
spicari licet, vel
ter & ab imo. F
scilicet his, super
tum in caueis
D mor sequitur,
potest fieri. Ali
horrorem age
mili causâ, con
mentum vel ma
ruinâ solum est,
dides ait, circa P
ximâ ex parte su
bus opus est. Ma
interile. Quod
magnâ vi in vac
gitare, latera ip
hæc nonnumquam

A sono in subiacentem cauernam cadat, eò vehementius, quò aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cauatae vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem quâ continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eò infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo reperculsit, non passura consistere, succutit,

— Et ruere omnia visa repente:

vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paullo antè retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam **B** Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi

C ipse occurrens terram labefactat. Ideò frequentissimè mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari. Spiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpæve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terrâ suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circæve summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illuc spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imò, inquit, 'ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quatit. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causâ, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu ad apertum ingenti ruinâ solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certè maximâ ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

Cum spiritus magnâ vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt, hæc nonnumquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnumquam

quam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter-
 uacantem locum, totaque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis crede-
 re, aiunt, aliquando Oslam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scis-
 sam vnus magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes
 quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis.
 Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit.
 Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?)
 spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vnâ
 multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec vîquam per ducenta milliarum mo-
 tus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid
 dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cum laborauit Ægium, tam propin-
 quas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes,
 Helicen & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum pro-
 tendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat. Poteram ad hoc
 probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui ¹⁰ Ægyptum numquam tre-
 muisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concre-
 uerit. Tantum enim (¹¹ si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum na-
 uis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus
 enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prio-
 ribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi so-
 li est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa
 erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire po-
 terat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus ¹² &
 Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque colit dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, ¹³ credula natio, dixerunt non moueri, ¹⁴ auctore Pindaro.
¹⁵ Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum
 tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia
 quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabi-
 lia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia ma-
 ri imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehensio aëri reditum.
 Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quò propius ad mare acces-
 serunt. Falsa hæc esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adice nunc, quò omnis ora
 maris obnoxia est moribus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam fami-
 liaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitur. Tyros & ipsa tam mo-
 uetur, quam diluitur. Hæ ferè causæ redduntur, propter quas tremit terra.

xxvii. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio
 reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeianâ re-
 gione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post ma-
 gnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in al-
 to latent. At aër ipse qui vel terrarum culpâ, vel pigritiâ, & aternâ nocte torpescit,
 grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ
 emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiri-
 tum, affert noua genera morborum. Quid, quò aquæ inutiles pestilentesque in abdito
 latent, ut quas numquam vsus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassæ itaque,
 & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris
 contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, qui que inter illas paludes ia-
 cet, cum emerit, latè vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem peco-
 ra sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quò auidiora sunt: aperto cælo plurimum
 vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oves verò mollioris naturæ,
 quò propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aëris circa
 ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset: sed illum co-
 pia

A pia aëris sinceri exstinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret. Multa xxviii
autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tuent. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut despectantia & ultro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitia loci crevit in vitium, ipsa ingrauescit morâ: hoc peior, quod segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta caussis. Brevis aut longa clades est, prout vitia
B valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurre
currere fecit metus, qui excutit mentes, ubi priuatus ac modicus est, quid ubi publice terret, ubi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terrâ concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliquâ iacturâ sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errare lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum disruptum esse ab imo solum.

*Hæc loca, vi quondam & vastâ conuulsa ruinâ,
(Tantum cui longinqua valet mutare vetustas)
Disiuisse ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.*

C Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & urbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamuis enim parte sauiat, mundi tamen viribus sauit. Sic & Hispanias à contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poetarum maximi celebrant, ab Italiâ Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs vnius statuæ, ne
solidum quidem, sed concavum ac tenue disruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quæ
Drens fugam, incluserit? Illud verò quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quaedam verò parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræ motus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissâ parte maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod
dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sauium est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquæ deinde residui spiritus non

idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea quæ prima A
vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoriâ iudico, ab eruditissimo & grauif-
simo viro cognitum: fortè enim cum hoc euenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in bal-
neo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab alterâ separari, iterumque committi:
& aquam modò recipi in commissuras, pauimento recedente, modò, compresso, bullire
& elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, molliùs crebriusque tre-
mere, quàm naturâ duras. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas
causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert no-
strâ fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliundè
animo venit robur, quàm à bonis artibus, quàm à contemplatione naturæ. Quem enim
non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut
feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Flu-
minibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors pro-
uocanda est, siue nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exi- B
tu: nihil refert quàm minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis
petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis
humoris corrupti abundantia, hoc cibus parùm obsequens stomacho, hoc pes leuiter of-
fensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui
contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti,
etiam si æstus aliquâ perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus
adspiciet fulminantis cæli truce & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes
suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus
dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem in-
trepidus: & fortasse quò debet cadere, desiliet. Quid ad me, quàm sint magna quibus
pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum,
nec deorum, nec rerum timore vexari, si despiciere fortunam superuacua promittentem,
leuia minitantem, si volumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam C
facere, anima in expedito est habenda. Siue illam infidiæ, siue morbi petet, siue hostium
gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium,
vrbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo,
quàm exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter.
Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quando-
que faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exitu-
rum tuleris retrò. Rerum natura te, quæ genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illi
non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non in-
cendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus
est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium
par furor, non pestilentia, & ardentes promiscuè, communes populis cadentibus rogi.
Istud leue est. quid timemus? Graue est. potius semel incidat, quàm semper impendat.
Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt, D
& in iniuriam nostram non sine suâ veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego
de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus,
quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quàm multa alia aliis locis
mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem,
cum sciam me sine fine non esse: imò cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspi-
rium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis.
Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcat, inquietat ac perdit. Hic
omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogita-
ueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta
dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, re-
fert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deferit. Nec quod futu-
rum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est,
modicum

A modicum fuisse
Hos, inquit, de
prehensibilis vi
ramus omisso.
Quando? Quid
rumque omnia
vnum, Lucili,
cū familiarum

M. A
A

B N

D C A
Lactia
lactis p
qua tam

plorato flauere pa
bro secunda Me
runt: Plinius lib
Liber tertius de pl

2. ET QUID
stoteles quidem
C terram moueri: a
nullam esse anni
perimenta docu

3. SEXCENTA
ex eo contigisse
ac pestiferi halitus
cui ad pecudes com
humis pascantur,
Sic Homericæ pug
puit. Sed hoc Sen

AD CAP.
RASIAM.] Lactia
matilus ac degra
Theram & Ther
lam, &c. Plinius
mum emerit, C

D Therasia, atq
te, eadem Hæc
eandem Hæc
libri secundi.

AD CAP. X
Volatur & Bara. a
alteram cado alia
Vide eundem & lib
cū Plinius cap. 3.

AD CAP. X
RE INHOMINATI
Fugis vi dactilo
Coccus, inuincit

7. THYCTIDIS
autem insula est in L

A modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tuâ? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multâ familiarem: ut si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

M. ANTONII MURETI

AD LIBRUM SEXTUM

B

NATURALIVM SENECÆ

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. 1. POMPEIOS.] Vix vlla res est, de quâ maiore contentione disputarint philosophi, quàm de terræ motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo Meteorologicôn, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap. LXXIX. & deinceps Liber tertius de placitis philosophorum.

2. ET QUIDEM DIEBUS HIBERNIS.] Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno sapius terram moveri: astate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.

3. SEXCENTARVM OVIVM GREGEM.] Hoc ex eo contigisse videri potest, quod in terræ motu tætri ac pestiferi halitus afflantur è terrâ: quorum noxia vis ad pecudes citissimè ac facillimè pervenit: ut quæ humi pascantur, neque ferè umquam caput attollant. Sic Homericæ pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.

AD CAP. XXI. 4. THERAM ET THERASIAM.] Locum hunc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac depravatus est, ita legendum puto, Inter Theram & Therasiam, hanc nostræ ætatis insulam, &c. Plinius libro quarto: Thera, cum primum emerfit, Calliste dicta: ex eâ auulsa postea D Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hiera. & in nostro ævo Thia iuxta eandem Hieram nata. Vide eundem cap. LXXXVII. libri secundi.

AD CAP. XXIII. 5. HELICE BVRISQVE.] Vocatur & Bura. earum unâ hiatu terræ absorptam, alteram undis obrutam fuisse, scribit Strabo libro I. Vide eundem & libro octavo, & Pausaniam in Achaicis, & Plinium cap. XCI. libri secundi.

AD CAP. XXIV. 6. CÆV CVM FRIGORE INHORRIMVS.] Lucretius, Frigus uti nostros penitus cum venit in artus, Cœcutit, inuitos cogens tremere atq; mouere.

7. THVCYDIDES AIT.] Libro tertio. Athalanta autem insula est in Locris Opuntiis.

8. IDEM SIDONI ACCIDISSE, POSIDONIO CREDE.] Hoc ipsum narrat, & auctorem eundem Posidonium laudat Strabo libro I.

AD CAP. XXV. 9. CVM LABORAVIT ÆGIVM.] Verè & eruditè locum hunc emendavit Pincianus.

AD CAP. XXVI. 10. ÆGYPTVM NVQVAM TREMVISSE TRADVNT.] Aliam huius rei causam affert Plinius, cuius hæc verba sunt, cap. LXXX. libri secundi: Idèò Gallia & Ægyptus minimè quatuntur, quoniam hîc æstatis causa obstat, illi hiemis.

11. SI HOMERO FIDES EST.] Hac de re Homeri versus sunt Odysseæ libro IV.

Νῆσος ἐπειτὰ τις ἐστὶ πολυκλύς ἐνὶ πόντῳ,
Αἰγυπία περὶ ἀργυρεῖ. Φάρον δ' ἐὶ κελήσασσι.
Τόσον ἀνδρῶν ὅσον τε πανημερίη λαφύρῃ νῆος
Ἦνυσεν, ἢ λιγυρὲς ἔργος ὀπιπνεῖσιν ὀπιόθεν.

12. ET DELOS, QVAM VIRGILIUS STARE IVSSIT.] Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transtulit.

13. CREDVLA NATIO.] Plerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quàm posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.

14. AVCTORE PINDARO.] Locus Pindari apud Pindarum ipsum non exstat: sed citatur à Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur:

Κεῖν δ' ἠνεμόεσσα καὶ ἀτεγρος.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Græciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quamquam est immota, mouebo.

15. THVCYDIDES AIT.] Libro I I. Ἐπὶ δὲ Δῆλος ἐκινήθη, ὀλίγω χρόνῳ τῶν, πρότερον ἔπω σείθεισα, ἀφ' ἧς Ἕλληνες μέμνηται. Plinius lib. IV. Ipsaque longè clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quæ diu fluctuata, ut proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem. Mucianus prodidit bis concussam.

L. ANNÆI SENECAE
AD LVCILIVM
NATVRALIVM QVÆSTIONVM
LIBER SEPTIMVS
ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

CAP.
I.

NEMO vsque eò tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac totâ mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, trans- eant: contrâ minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus im- mensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat.

At cùm aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes concla- mant, tunc pro se quisque superstitione vanâ trepidat. Quanto illa maiora sunt, quòd sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quòd à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quòd sidera abscondit: quòd terras, cùm tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensiōibus ac remissionibus tem- perando fouet: quòd lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter con- suetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeò naturale est magis noua, quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis appa- ruit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio quærit: ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderumque naturâ: vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem D trahant, coloremque, non de suo clara. In quâ opinione magni fuere viri, qui sidera cre- diderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquit, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

II.

Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Vi- dentur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem. æquè enim ignei splendidi que sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem fors erit. Si verò nihil aliud sunt quàm purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velo- citas: illa quoque possunt & tenui constare materiâ, nec ob hoc discuti assiduo cæli cir- cumactu. Illò quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terrâ stan- te circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum

B

L. ANN
A rerum natura
cidere. Digna res
forti, an veloci
tem, veteres om
eorum curis ad
certus ordo prod
De
sta.
plures stellas
comprehens
Græciam trans
prios quidem, q
ligens & ipse in
autem mention
B comperisset. De
Myndius, petiti
metas in nort
genes contra au
cendi turbine q
opinionem hui
omnes sublimi
Lunæ viciniam
pluribus locis
Si Martem quo
habent fulmin
splendores tam
rum exhalatio
C gnitudine dist
clausit, quem
tamdiu durat
hens. Vt
Turbo enim
cumque incub
vtique numqu
bibus obstiter
Super ista velo
præternolant, v
quoque in co
tumque cælo
figiem ignis lo
D deret. Anstoe
dorem non ap
ret, redditam
tarentur: nihil
licet mare sit.
tas esse crede
Trabes enim
vltimis vero
dit.
fundunt, nec loc
rigunt, & stellas
dique etiam
flantur, & ex

A rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam fortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cælestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuenta.

Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, III. plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermisurus, si quid explorari apud illos

B comperisset. Duo certè, qui apud Chaldaeos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspicendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldaeis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, naturâ ventosa & frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendor tantum cæli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes verò & faces, quæ nullo alio inter se quàm magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbine in dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quâdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens. V. Ut à proximis mendacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbuta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiciens, inferior ferè nubibus, utique numquam altior. At contra trabes, editior cæli pars ostentat. Ita nunquam nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se suâ vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant, ut faces, sed cominorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum, grande insolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare abscon-

D deret. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometem fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minùs flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quàm quod ut ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllò loco intermissam aut languidam, in vltimis verò partibus coactam, qualem fuisse illam, quam modò retuli, Callisthenes tradit. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ætate nostrâ visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles ferè sunt, & eisdem causis quibus trabes facesque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versan-

versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra, ple-
num alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliquâ causâ refluat rur-
sus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundem
locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire.
Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter
autem voluntatem eius exprimam, eadem ferè ratione hos fieri Cometas existimat, quâ
fiunt ignes turbine eiekti. Hoc vnum interest, quòd illi turbines ex superiori parte in ter-
ras deprimuntur, hi de terrâ in superiora eleuantur.

VII. Aduersus hæc multa dicun-
tur. Primum si ventus in causâ esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc au-
tem & quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento
inciperet, cresceret vento, eoque esset ardentior, quò ille incitator. His accedit illud
quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in
sublime non peruenit, Cometa autem visuntur suprâ quàm ventis ire licet. Transít dein-
de ad illos, quos ait certiore habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa præ-
tereunt. Hos ait ex iisdem causis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantum
interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant par-
tem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meri-
diem semper ageretur, quò ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alij in ortum, alij
in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos im-
petus à terris in altum leuaret, alijs ventis non orirentur Cometae. atqui oriuntur.

VIII. Illam nunc rationem eius (vtraque enim vitur) refellamus. Quidquid humidi ari-
diq̃ue terra effluit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbi-
nem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accen-
dit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quàm diu alimenta suf-
ficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbi-
num cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citator
est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. De-
inde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis,) verticosus: Co-
metarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet,
aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non vt puto. Quare? quia
non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non con-
fusè nec tumultuosè eunt, vt aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus
pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaq̃ue, & ex humili in
altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubi-
lum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo ve-
risimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quò maior est, maturius
corrumpitur.

IX. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam altè peruenire non
poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometae
ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in pro-
ximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior mate-
ria sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dice-
bam modò, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum
locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc
diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutus est, nouissimè vni
vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus ha-
bent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur om-
ni violentiâ. Necesse est istâ concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbi-
nem toto die vidit, ne horâ quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præter-
ea violentius celeriusq̃ue in terrâ circaque eam voluitur: quò celsior, eò solutior, laxior-
que est, & ob hoc diffunditur. Adice nunc, quòd etiam si in summum pertenderet, vbi
sideribus iter est, vtiq̃ue ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est il-
lâ conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissipare-
tur, &

A tur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aëris torti. Præterea in x.
 alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid
 porrò tam incredibile est, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contra-
 rio vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et ut det eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Come-
 tis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem lo-
 co: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus &
 recens, & turbine illatus. Neesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris il-
 la orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec hæsitat vs-
 quam, nec resistit, nec dat ullam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non ha-
 bet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios fide-
 rum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circum-
B acto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciem-
 que sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis au-
 tem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circum-
 agentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui
 longus est, & dissectus, minimeque similis in orbem coacto. xi.

Epigenem relin-
 quamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud
 in primis præsumendum est, Cometæ non in vnâ parte cæli adspici, nec in signifero tan-
 tum orbe, sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissimè tamen circa Septentrionem.
 Forma eis non est vnâ. Quamuis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in mo-
 rem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, &
 eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eius-
 dem notæ sunt, Cometæque rectè dicuntur. Quorum cum post longum tempus appa-
 reant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter
C spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior,
 ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines aut in interiora deductos, aut
 in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ra-
 tione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum adspici nouam
 sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc pla-
 cet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum
 lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam
 attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustra-
 tur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit. xii.

His illud responde-
 bimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore &
 has apparere, & Cometæ. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometæ, sed
 proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium ve-
 nit: & Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium rectâ li-
D neâ despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometæ fit:
 alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt.
 Si comeram faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim
 velocitas transeuntium est. Ideò omnis siderum defectio brevis est: quia citò illas idem
 cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum
 obscurati cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto mi-
 noribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stella-
 rum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex
 celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus dis-
 sident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita
 ut vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, dua-
 rum lumen miscetur, & præbet vnus speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda
 fit nubes solis incursum, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmo-
 dum

- dum alternè arcus solis visitur. Hæc omnia primùm magnâ vi efficiuntur. Sol enim est, A
qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra
lunam in terrarum viciniâ nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper.
Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed exstingueretur citò: sicut coro-
næ, quæ solem lunamve cingunt, & intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus
quidem diu perseverat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spatium con-
funderetur, æquè citò dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari
Cometæ solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ
vbique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quàm locus vl-
XIII. lus, ultra quem non exeant. Aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has
tantum stellas quinque discurre, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles
ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulo-
rum positionem talem, ut tunc demum, cum ad extremam eorum venîre, visantur. Er-
go intercurrunt quædam stellæ, ut ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus mi-
sceant, & maiorem quàm stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, le-
uissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credi-
mus, summa cæli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis,
quod atomi congestæ coaceruataque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita
compacta, ut solui vitiarique non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fe-
nestras, per quas ex parte exteriori mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora
conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetu-
dinem apparent, influxerunt ex illâ vtraque mundi iacente materiâ. Soluere ista quid
XIV. aliud est, quàm manum exercere, & in ventum iactare brachia? Velim tamen
mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi
tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit, quod illò tam solida corpora adduceret, & ibi
detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quo-
modo ergo in summo manent graui? Quomodo illa moles non descendit, & se onere C
suo frangit? Fieri enim non potest, ut tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pen-
deat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacu-
la, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens
corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per im-
mensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna
est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terrâ dixerunt, cum ra-
tionem nullam inuenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquit, sem-
per: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo
probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regioni-
bus? Aut si hoc sine villo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non ali-
quis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum
passim eunium turba. Nam quò plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem
Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis D
xv. ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit? Post mor-
tem Demetrii Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paullò ante Achai-
cum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primò igneus ac rubicundus orbis fuit,
clarumque lumen emittens; quanto vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo
eius districta est, & euauit claritas. Nouissimè autem totus intercidit. Quot ergo coire
stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam
hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus.
Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita ut illam
plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conue-
nisse debent erraticæ, ut tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?
xvi. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magnâ molitione
detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu com-
menda-

A mendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de totâ natione: quæ approbare opus suum, & fieri popolare non putat posse, nisi illud mendacio asper- sit. Ephorus verò non religiosissimæ fidei, sæpè decipitur, sæpè decipit. Sicut hic Co- meten, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo merfit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes so- lutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit? Apollonius Myndius in diuersa XVII.

opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Come- tas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis ex- tentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secatur: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est si- ne vllâ luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sin- cera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augmentque lumen suum, quem- admodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius. Ad- XVIII.

Cætæ enim quo primùm die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quò pro- pius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exstingui. Dein- de quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque si- dus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quàm per nubem vlti- riora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

Zenon noster in illâ sententiâ est: congruere iudicat stellas, & radios inter se com- mittere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem coherentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cur- sus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui tem- XIX.

Dporis morâ dissipantur. In hac sententiâ sunt plerique nostrorum: nec id pu- tant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & mo- XX.
dò cælum ardere, modò

Longos à tergo flammæ albescere tractus,
modò faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mirâ, simul & per- stringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideò ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij verò ignes diu manent: nec antè discedunt, quàm consumptum est omne, quo pascabantur, alimen- tum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypei que flagran- tes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetu- dine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto effe- runt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aëre & in ardorem coacto, loco mira- culi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retrò ætheris patuit, & vastum SS in

in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

— *medium video discedere caelum,*

Palantesque polo stellas.

- quæ aliquando non expectatâ nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpè autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest. Cometae autem radios solis effugiunt. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septentrionem frequentissime apparent, quia illuc plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materiâ retroiens ipse descendit in aëra quoque, si dextram laeuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed quâ illum vena pabuli sui duxit, illò repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non citò exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ profecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materiâ, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est:
- XXII. ille quo eunt, & hic quo auferuntur. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & brevis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuus, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur. modò congregantur, modò digeruntur, numquam immotæ iacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quàm quem natura, ne vniquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eò enim crassior aër est, quò terris propior: numquam Cometes in inum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quò illum natura sua ducit, id est sursum: aut eò quò trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.
- XXIII. Nullis ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alij fecerint, nescio: duo nostrâ ætate fecerunt. Deinde omne quod causâ temporalis accendit, citò intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliquâ causâ repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modò, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc ampliùs adiicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fugâ est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non citò expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios

A alios & alios c
istis remotum
si iudicas, non
habere circulu
rium, sed potest
itinera diuisa
terti in hoc ma
decere vario
que solas esse,
quis hoc loco
ita harum obse
mus: quæ alia
vocatur, com
B magis tibi qu
centum quædam
incorporat
mo non potest
ramur, Cometa
initia illorum
dum sunt anni

Multæque hodie
cur luna defici
duxit. Veniet
diligentia. Ad
quod tam par
C successiones
nos nescisse
alio occurren
stationes, quæ
emetgetur lupi
denti ante p
stellam aut sup
auertit: produm
Opus hoc ætem
so incident, qu
re videantur? S
rumque sic pos
lis cant, videm
D bus erant, et
tis: aliquid ven
Cometas aciem
est spissi ac sol
ualla ignium, p
ex quo apparet,
natura quidem
modum sol radi
ex ipso fuit hui
gior quàm ceter
re luna diffin
modò pallent
mihi, quæ cetera

A alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliquâ parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliquâ sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minimè vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quàm ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quærat. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

XXIV.

XXV.

— *stellis numeros & nomina fecit.*

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbratur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, ut tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æquâ portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posterius nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare aguntur retrò, modò cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere ceciderit) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam stellam aut suppressere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec auerti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursum speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulo- rumque sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti sumus inuentis: aliquid veritati & posteris conferant. Per stellas, inquit, vltiora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si sit istud, non in eâ parte sit, quâ sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed quâ rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometae porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur: Quemadmodum sol radios suos longè lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quàm ceterorum siderum apparet. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare re luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modò rubeat, modò palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam

XXVI.

XXVII.

solis. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil pro-
hibet, Cometas æternos esse & fortis eiusdem, cuius cetera, etiam si faciem illis non ha-
bent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compo-
situs est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aqua-
rio adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem con-
ditionis est, cum effectu & naturâ dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extol-
litur, libra tardissimè emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum il-
lud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quàm contraria inter se
elementa sint? graua & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi
concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non re-
spondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quàm simillima sit illa, quæ tri-
cesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuifit sedem suam. Non
ad vnâ naturâ formam opus suum præstat, sed ipsâ varietate se iactat. Alia maiora, alia
velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turbâ, vt
singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam,
qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter osten-
dit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his ma-
gnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quàm vt fortuitam putes, si-
ue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quàm
ceteris. Facies verò habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & ar-
ctata, sed dimissa liberiùs, & multarum stellarum amplexa regionem. Aristoteles
ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium.
Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempesta-
tis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos:

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes

Deferit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ
Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætūve constituat. Hoc vt scias ita esse,
non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum to-
tum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret
signa traxisse, sed habere reposta & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Pa-
terculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt præ-
dicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaiâ, Macedo-
niæque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum
est, grauiore esse, multumque in se habere terreni: ipsi prætereà cursus. ferè enim com-
pelluntur in cardines. Vtrumque falsum est. De priore dicam priùs. Quare
quæ tardiùs feruntur, graua sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum
lentissimè efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quòd super ceteras est.
Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardiùs it quàm ceteræ, sed longiùs. Succurrat
tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium
est, ire eos tardiùs. Nam intra sextum mensem dimidiam celi partem transcurrit hic pro-
ximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferiùs deferuntur.
Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione mo-
tus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum
oblituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desit in rectum assi-
duè celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinen-
tia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa &
coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiduciâ inueniendi, nec sine spe.

xxx. Egregiè Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quàm cum de diis
agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus,
togam

A togam addoc-
facere debemus
temere, ne qu-
Nec miremur
Cometen non
est, an æque
nea in qua et
uersa tollunt
frequenter co
numquam h
fecit. Quota
didit, qui non
lior, effugit oc
summo, & v
ris, oculos non
sequi ac h
gnum suum,
nil est, scire n
ma pars mun
lo? & quidem
turis cum me
quod quærat
uat, quod olt
nos credimus
tent: reducta
post nos sub
de magna pe
dum perfect
quid noui,
delitium de
robur omne p
politura corpe
quidem non
dum: non an
logemma dis
ducatur, quia
difugit, & loc
exteat, legi
Nondum tota
D huic oculi ne
dicat, nisi qua
studium, nisi
dere licet? Ita
veteres & min
rhonis? Pytha
noua & Roma
est. At quæ
fortes Pyladis
res. Præstatum
res inter se v
trita frons est,
uenitur ex hui

A togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum naturâ disputamus, ne quid temerè, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in quâ creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nora fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est. Multa præterea cognata numini

xxxI.

B summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mire-
ris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam con-
sequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & re-
gnum suum, id est se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo
nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parùm nouimus, cum maxi-
ma pars mundi Deus lateat? Quàm multa animalia hoc primùm cognouimus sæcu-
lo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc fu-
turus cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo
quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis ser-
uat, quod ostendat reuifentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos
nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè nec omnibus pa-
rent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ
post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tar-
dè magna proueniunt, utique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, non-
dum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria ali-
quid noui, in quod insanit. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit
deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis
robur omne proiecimur. Adhuc quidquid est boni moris, extinguimus leuitate &
politurâ corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis
quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gra-
dum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articu-
lo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, ut tra-
ducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem lu-
di fugit, & locatus ad mortem, infamiæ arimatur. Egenus etiam, in quo morbum suum
exerceat, legit.

xxxII

D Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus:
huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam iu-
dicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respicit
studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuius interuenit dies, quem per-
dere licet? Itaque tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt. Academici &
veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta Pyr-
rhonis? Pythagorica illa inuidiosæ turbæ schola præceptorem non inuenit. Sextiorum
noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu cœpisset, extincta
est. At quantâ curâ laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per succes-
sores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multi que docto-
res. Priuatim vrbe totâ sonat pulpitem. In hoc viri, in hoc famina tripudiant. Ma-
res inter se vxoresque contendunt, vter det latus illis. Deinde sub personâ, cum diu
trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est. Itaque adeò nihil in-
uenitur ex his quæ parùm inuestigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ inuenta erant,

oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summâ terrâ & leui manu quærimus.

Naturalium quaestionum finis.

M. A N T O N I I M V R E T I

A D L I B R V M S E P T I M V M

N A T V R A L I V M S E N E C Æ

Q V Æ S T I O N V M, N O T Æ.

DE Cometis, quæ propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicôn. Plinius cap. xxv. lib. secundi, & alij.

AD CAP. I. 1. QVOD A SOLSTITIO AD MINVENDOS DIES VERTITVR.] Hæc omnia & absunt à veteribus libris, & planè redundant. Quare deleri iussi.

AD CAP. II. 2. VTRVM MVNDVS TERRA STANTE.] Cicero in Academicis: Hicetas (ita enim iam pridem legendum docui, non ut vulgò, Nicetas) Syracusius, ut ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, præter terram, rem vllam in mundo moueri: quæ cum circum axem se summâ celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quæ, si, stante terrâ, cælum moueretur.

Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullo obscurius. Laërtius ab aliis hunc, ab aliis Philolaum huius admirabilis sententiæ auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecphantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.

AD CAP. XI. 3. QVIBVSDAM ANTIQVORVM.] Anaxagora & Democriti opinio hæc fuisse dicitur.

AD CAP. XXI. 4. SEX ENIM MENSIBVS.] Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius hæc verba sunt? breuissimum quo cernerentur spatium septem dierum annotatum est, longissimum octoginta. Nimirum addenda est Plinio una littera C: ut sit, C. octoginta. Totidem enim diebus sex menses constant.

L. AN-